MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

FINANSŲ INSTITUTAS

LAURA LIUŽINIENĖ

PROGRESINIS GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMAS: RIZIKOS VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė:

Prof. dr. Gintarė Giriūnienė

VILNIUS, 2017

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

FINANSŲ INSTITUTAS

PROGRESINIS GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMAS: RIZIKOS VERTINIMAS

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 6211LX065

Vadovė

Prof. dr. Gintarė Giriūnienė

2017 12 11

Recenzentas

Atliko

FVvmns16-1 gr. stud.

Laura Liužinienė

2017 12 08

VILNIUS, 2017

TURINYS

ĮVADAS 6

1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMAS: PROGRESINIO METODO YPATYBĖS. LIETUVOS ATVEJIS 9

1.1. Gyventojų pajamų apmokestinimo metodai 9

1.2. Progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo privalumai ir trūkumai 11

1.3. Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimas 19

2. PROGRESINIO GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO RIZIKOS ANALIZĖ 26

2.1. Rizikų vertinimo metodikų tyrimas 26

2.2. Lietuvos progresinio pajamų mokesčio rizikos vertinimo metodika 31

3. LIETUVOS PROGRESINIO GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO RIZIKOS VERTINIMAS 40

3.1. Progresinio gyventojų pajamų mokesčio rizikų įvertinimas 40

3.2. Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo progresiniu būdu modeliavimas 47

IŠVADOS IR SIŪLYMAI 53

LITERATŪRA 55

ANOTACIJA 61

ANNOTATION 61

SANTRAUKA 63

SUMMARY 64

LENTELĖS

1 lentelė. Progresinio gyventojų apmokestinimo privalumai ir trūkumai 13
2 lentelė. 2017 m. gyventojų pajamų mokesčio bazės Lenkijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje 17
3 lentelė. 2017 m. gyventojų pajamų mokesčio bazių palyginimas 34

PAVEIKSLAI

1 pav. Pagrindiniai apmokestinimo būdai ... 9
2 pav. Lenkijos gyventojų apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas ... 14
3 pav. Slovėnijos gyventojų apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas ... 16
4 pav. Lietuvos gyventojo apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas ... 20
5 pav. Hipotezių tikrinimo seka ... 24
6 pav. Rizikos analizės etapai ... 27
7 pav. Pagrindiniai pavojaus ir rizikos analizės etapai ... 28
8 pav. Pagrindiniai rizikos analizės etapai ... 29
9 pav. Rizikos tolerancijos sistema ... 30
10 pav. Progresinio Lietuvos gyventojų apmokestinimo rizikų vertinimo modeliavimo seka ... 32
11 pav. Lietuvos darbuotojų bruto darbo užmokesčio pasiskirstymas 2016 m. ... 35
12 pav. 2016 m. Lietuvos, Lenkijos ir Slovėnijos bruto darbo užmokesčiai ... 36
13 pav. 2014 m. Lietuvos, Lenkijos ir Slovėnijos šešėlinės ekonomikos palyginimas ... 37
14 pav. Lenkijos šešėlinės ekonomikos dydis iki ir po progresinio apmokestinimo įvedimo ... 41
15 pav. Slovėnijos šešėlinės ekonomikos dydis iki ir po progresinio apmokestinimo įvedimo ... 41
16 pav. Lenkijos ir Slovėnijos nedarbo rodiklių palyginimas ... 42
17 pav. Lenkijos ir Slovėnijos tiesioginių užsienio investicijų rodiklių palyginimas ... 43
18 pav. Lenkijos ir Slovėnijos administracinių mokesčių sąnaudų ir grynųjų pajamų santykio rodiklių palyginimas ... 44
19 pav. Pagrindinės tikėtinos progresinio pajamų apmokestinimo rizikos ... 45
20 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio surinkimo palyginimas (Lenkijos atvejis) ... 48
21 pav. Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo palyginimas (Slovėnijos atvejis) ... 49
22 pav. Progresinio Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo tikėtinos rizikos, pasekmės, prevencinės priemonės ... 52

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Kiekvienai valstybei yra būtini piniginiai ištekliai, kad būtų įgyvendintos atitinkamos viešosios funkcijos. Mokestinės pajamos – tai pagrindinis kiekvienos šalies pajamų šaltinis, kuris nukreipiamas gyventojų ekonominiam bei socialiniam gerovės užtikrinimui. Lietuvoje didžiąją nacionalinio biudžeto dalį taip pat sudaro surinkti mokesčiai - iš jų ypatingą reikšmę turi tiesioginiai mokesčiai, kurie apima daugiau kaip pusę viso biudžeto. Taigi, siekiant skaidraus ir teisingo mokesčių surinkimo bei visuomenės gerovės itin svarbu, kokiu principu mokesčių administratoriai įgyvendina mokestinę prievolę.

Gyventojų pajamų apmokestinimą bei progresinius mokesčius išsamiai analizavo ir lygino su ES valstybių mokestiniais principais E. Bikas, R. Subačienė, G. Keliuotytė-Staniulėnienė, I. Astrauskienė (2015). Šie autoriai vertino apmokestinimo principus tiek socialiniu, tiek ekonominiu aspektais ir atliko kompleksinę analizę, kuri leido prieiti išvadų, kad dauguma ES šalių taiko optimalias mokesčių sistemas. Visgi atlikus tyrimą paaiškėjo, kad Lietuva neturi palankių aplinkybių taikyti progresyvų gyventojų apmokestinimą dėl nedėkingo pajamų struktūros pasiskirstymo. Dėl to aktualu ištirti, kokios yra galimos rizikos, jeigu Lietuvos valstybė gyventojų pajamas apmokestintų progresiniu metodu, žvelgiant ir į kitų ES valstybių patirtį.

Progresinius mokesčius kaip stabilų ekonomikos pagrindą įvardijo autoriai Ch.E Weller ir M. Rao (2008), nagrinėję valstybes, kurios taiko progresinį apmokestinimą, ir ieškoję ryšio su ekonominių rodiklių stabilumu. Ypatinga reikšmė buvo išskirta taikytiniems tarifams, kurie turi būti adekvačiai pasirinkti įvertinus daugelį faktorių. Taip pat pabrėžtina, kad investicijoms kliūtimi gali tapti nebūtinai progresiniai mokesčiai – ne mažiau svarbus ir racionaliai parinktas pridėtinės vertės mokestis, tad abu šie mokesčiai glaudžiai siejasi ir yra tiek pat svarbūs ekonominei šalies būklei vertinti. Taigi, siekiant tvirto ekonomikos pagrindo svarbūs ne tik metodai mokesčių tarifui nustatyti, bet ir kiti faktoriai, kurie iš pradžių gali neatrodyti keliantys rizikų.

R. Radonshiqi (2016) analizuodama progresinių mokesčių savybes priėjo išvados, kad mokesčių sistema stipriai veikia šalies gyventojus skatindama juos dirbti, taupyti arba gali įtakoti nepageidaujamų visuotinių rizikų atsiradimą. Būtent progresinį pajamų apmokestinimą autorė apibūdino kaip našesnę priemonę, užtikrinančią efektyvų pajamų perskirstymą ekonomikoje. Taip suvienodinamas gyventojų pajamų lygis (daugiau uždirbantieji sumoka daugiau mokesčių), o tokiu principu sumažinamas ir atotrūkis tarp visuomenės klasių. Kita vertus, pastarasis pajamų apmokestinimo principas nedidina užsienio investicijų. Taigi prieita išvados, kad yra tikėtinos ne tik teigiamos, bet ir neigiamos šio apmokestinimo pasekmės. Dėl to aktualu išanalizuoti, kokių negiamų

pasekmių gali tikėtis Lietuvos mokesčių bazės formuotojai, gyventojų pajamas apmokestinę progresiniu būdu.

A. Novošinskienė (2000) analizuodama Lietuvos mokesčių sistemą parengė mokslinių pasiūlymų Lietuvos mokesčių sistemai tobulinti. Buvo pastebėta, kad šalyje yra nepakankamai suderinti apmokestinimo principai. Kita vertus ji pagrindė faktą, kad tobulos mokesčių sistemos sukurti nėra įmanoma ir tai reiškinys, kuris privalo būti tobulinamas nuolat. Atlikus išsamius tyrimus vienas iš pateiktų pasiūlymų buvo diferencijuoti gyventojų pajamų mokesčio tarifus keliais dydžiais pagal pajamų intervalus, o minimalios algos, nustatytos valstybėje, paprasčiausiai neapmokestinti (siūlomas progresinis gyventojų pajamų apmokestinimas). Viena iš to priežasčių – galimybė išvengti slepiamų pajamų – vienos iš didžiausių mokestinės sistemos rizikų. Kita vertus, A. Novošinskienė išsamiau netyrė, kokių rizikų galima tikėtis minimalaus atlyginimo neapmokestinus jokiais mokesčiais, dėl to sudėtinga vertinti, kokia būtų šio pasiūlymo įtaka Lietuvos gyventojų elgsenai bei kitiems socialiniams reiškiniams, kurie itin reikšmingi ir šalies biudžetui.

Gyventojų pajamų apmokestinimo įtaką savivaldybių pajamoms tyrė ir N. Slavinskaitė, O. Kreizaitė ir M. Stonytė (2015). Autorės išskiria, kad dažnas gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos kaitaliojimas sukelia nestabilumo problemų gaunamų pajamų į savivaldybių biudžetus atžvilgiu. Todėl prieš renkantis apmokestinimo sistemą rekomenduotina įvertinti, kiek gyventojų pajamų mokesčio reformos paveiks biudžetų pajamų surinkimą bei kokia apmokestinimo sistema Lietuvai yra tinkamiausia, nedidinant mokesčių naštos ir gaunant pakankamai pajamų į valstybės biudžetą.

Akivaizdu, kad progresiniai mokesčiai bei gyventojų pajamų apmokestinimas šiuo metodu yra analizuojami tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių. Nuolat bandoma juos lyginti su proporciniais ar kitais apmokestinimo būdais ir prieiti išvados, kuri iš šių sistemų yra priimtinesnė. Užtikrintai nuomonei priimti visgi trūksta mokslinių diskusijų, leidžiančių modeliuoti vienokią, ar kitokią gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą, kas padėtų sudaryti atitinkamas prielaidas dėl pajamų apmokestinimo metodo pasirinkimo, aiškiai identifikavus ir įvertinus jo keliamas rizikas. Tad, derėtų apžvelgti bei įvertinti galimus kelis scenarijus su gresiančiomis pasekmėmis, jeigu šiuo metu Lietuvos gyventojų pajamos būtų apmokestintos progresiniu metodu, kadangi kol kas tokių mokslinių vertinimų atlikta nėra: neišskirtos konkrečios tikėtinos progresinio apmokestinimo rizikos, neidentifikuotas rizikų vertinimo modelis bei nenumatytos prevencinės priemonės šioms rizikos optimizuoti. Atliktas progresinio apmokestinimo rizikų tyrimas leistų racionaliau įvertinti tikėtinas progresinio Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pasekmes, analizuojant jas pagal pateiktą rizikų vertinimo modelį ir tokiu būdu optimizuojant iki priimtino lygio.

Tyrimo problema. Ar verta įvesti progresinį mokestį Lietuvoje? Jei taip, su kokiomis rizikomis tikėtina, kad bus susiduriama bei kaip jų išvengti?

Tyrimo objektas. Progresinio mokesčio rizika.

Tyrimo tikslas. Sudaryti gyventojų pajamų progresinio apmokestinimo rizikos vertinimo modelį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti progresinio pajamų apmokestinimo ypatybes.
2. Identifikuoti prielaidas progresinio gyventojų pajamų mokesčio rizikos vertinimo modelio sudarymui.
3. Atlikti mokesčių rizikų vertinimo metodikų tyrimą.
4. Sudaryti progresinio rizikos vertinimo pajamų mokesčio metodiką, adaptuotą Lietuvos rinkos sąlygoms.
5. Įvertinti progresinio gyventojų pajamų mokesčio riziką Lietuvoje ir nustatyti prevencinių priemonių efektyvumą.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros apžvalga ir analizė bus naudojama identifikuoti progresinį pajamų apmokestinimą bei Lietuvos gyventojų apmokestinimo sistemą, ištirti rizikų vertinimo metodikas. Teisinių aktų analizė leis ištirti Lietuvos mokestinę sistemą, patikslinti ir apibendrinti gautus literatūros duomenis. Palyginamoji ir sisteminė teorijos analizė įvertins progresinį apmokestinimą, atskleis jo pranašumus ir trūkumus. Statistinių duomenų sintezė leis racionaliau įvertinti rizikas ir atlikti lyginamąją analizę. Kiekybinio tyrimo metodu bus racionaliau įvertintos galimos progresinio apmokestinimo rizikos ir nustatytas prevencinių priemonių efektyvumas modeliavimo būdu.

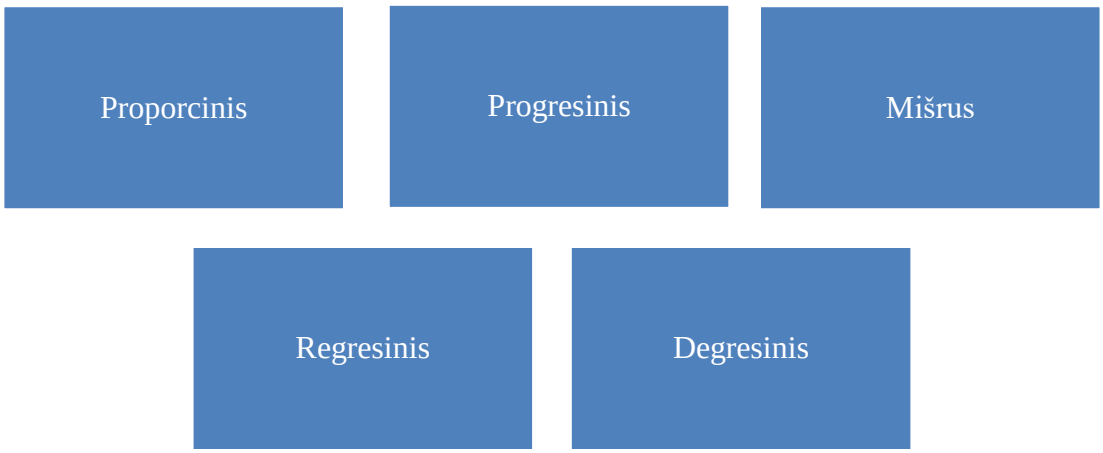
Darbo struktūra. Pirmoje darbo dalyje, remiantis moksliniais analitiniais darbais, pateikiami pagrindiniai gyventojų pajamų apmokestinimo metodai, išskiriami progresinio apmokestinimo privalumai bei trūkumai, apžvelgiama Lietuvos pajamų apmokestinimo sistema, identifikuojant prielaidas progresinio apmokestinimo rizikos vertinimo modelio sudarymui. Antroje dalyje atliekamas mokesčių rizikų vertinimo metodikų tyrimas bei sudaromas vertinimo modelis. Trečia dalis pasižymi modelio pritaikymu Lietuvos valstybei ir progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo rizikos įvertinimu, prevencinių priemonių efektyvumo nustatymu.

1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMAS: PROGRESINIO METODO YPATYBĖS. LIETUVOS ATVEJIS

1.1. Gyventojų pajamų apmokestinimo metodai

Gyventojų pajamos yra apmokestinamos įstatymų numatyta tvarka. Tiek labiau išsivysčiusios, tiek mažiau – kiekviena šalis apmokestina gyventojų pajamas. Daugelis Europos valstybių pasižymi savita gyventojų pajamų mokesčių sistema, kuriai būdingi progresiniai mokesčio tarifai, numatytos minimalios neapmokestinamos pajamos bei itin aukšti mokesčiai dideles pajamas gaunantiems asmenims. Mažesnioji ES valstybių dalis taiko kitą apmokestinimo būdą - proporcinį. Čia paprastai vyrauja vienas tarifas, kurį moka tiek didesnes, tiek mažesnes pajamas gaunantieji. Akivaizdu, kad kiekviena valstybė renkasi sau priimtinesnę ir politikos tikslus atitinkančią pajamų apmokestinimo sistemą, tad naudinga apžvelgti ir palyginti pagrindinius apmokestinimo metodus šiek tiek išsamiau.

Paprastai yra išskiriami šie apmokestinimo būdai (metodai, modeliai):

Šaltinis: sudaryta pagal Medelienė, Sudavičius, 2011, p. 87.

1 pav. Pagrindiniai apmokestinimo būdai

Proporcinis apmokestinimas pasižymi tuo, kad kintant mokesčio bazei, mokesčio tarifas išlieka pastovus. Lietuvoje šis apmokestinimo būdas taikomas didžiojoje mokesčių dalyje (nekilnojamojo turto, dalinai pajamų, žemės ir kt.) (Medelienė, Sudavičius, 2011). Bikas ir kt. (2015) savo darbe

analizavo GPM sistemą ir lygino ją ES mastu. Paaiškėjo, kad proporcinis GPM (gyventojų pajamų mokestis) nėra itin populiarus ES šalyse. Tokį apmokestinimo metodą pagrinde taiko Rytų ir Vidurio Europos valstybės. Pastarojo metodo šalininkai teigia, kad toks pajamų apmokestinimo būdas yra žymiai paprastenis ir leidžia išvengti ryškių ekonominių iškraipymų bei skatina asmenų lygybę, kai mokesčio tarifas yra vienodas visiems gyventojams. Kita vertus, yra sudėtinga perskirstyti pajamas ir dažnai įsivyrauja ryški pajamų nelygybė tarp socialinių klasių. Savo moksliniame darbe Ambrus (2012) analizuodamas proporcinius mokesčius taip pat priėjo išvados, kad proporcinis apmokestinimo būdas pasižymi paprastu sistemos administravimu, kas yra itin svarbu, bei proporcinga mokesčių našta gyventojams, o tai leidžia didinti ekonominį konkurencingumą. Tačiau prieš pasirenkant apmokestinimo metodą yra rekomenduotina atlikti išsamias analizes, nes apmokestinimas susijęs su daugeliu šalies reiškinių ir kartais nepavyksta numatyti visų galimų rizikos faktorių. Ypač kai pokyčiai susiję su tiesioginiais mokesčiais, kurie liečia visus šalies gyventojus. Tuomet net ir menkiausios neapgalvotos apmokestinimo rizikos gali sulaukti itin negatyvaus visuomenės grįžtamojo ryšio bei nelauktų ekonominių pasekmių.

Progresinis apmokestinimas išsiskiria tuo, kad didesnei mokesčio bazei yra taikomas ir didesnis mokesčio tarifas. Naudojant šį metodą svarbu numatyti aiškią galutinę progresijos ribą, kad mokesčio suma neperaugtų mokesčio bazės vertės. Šis apmokestinimo būdas dar yra skirstomas į dvi progresijos rūšis:

- Globalioji;
- Laipsniška.

Kai didesnis mokesčio tarifas yra nustatomas visai išaugusiai mokesčio bazei, tokį atvejį vadiname globaliąja progresija. Kuomet tarifas auga laipsniškai (didesnis mokesčio tarifas nustatomas tik atitinkamai mokesčio bazės daliai) – tai laipsniška progresija. Pastaroji progresijos rūšis yra taikoma plačiau, nes ji užtikrina mokesčio mokėtinos sumos laipsnišką augimą (Medelienė, Sudavičius, 2011). Pasak Šiaulienės (2017) progresinio pajamų apmokestinimo etiniu pagrindu galima laikyti teisingumo ir lygybės principų užtikrinimą – skirtingos visuomenės grupės turi skirtingas galimybes vykdyti savo pareigą – mokėti mokesčius ir tokiu būdu prisidėti prie bendros gerovės kūrimo. Tad progresiniu mokesčiu gyventojų pajamos yra apmokestinamos skirtingais tarifais, priklausančiais nuo fizinio asmens gaunamų pajamų ribos. Tai vienas svarbiausių progresinio apmokestinimo bruožų.

Medelienė ir Sudavičius (2011) mišrų apmokestinimą apibūdina kaip metodą, kada tam tikrai mokesčio bazės daliai yra taikomas tarifas, paprastai išreikštas aiškia pinigų suma, o kitai daliai – išreikštas procentais nuo mokesčio bazės. Išimtiniais atvejais taip pat yra galimi ir regresinis (mokesčio tarifas didėja, mažėjant pajamoms) bei degresinis (numatytas tvirtas, maksimalus mokesčio

tarifas, kuris mažėjant pajamoms, palaipsniui irgi mažėja) apmokestinimo metodai. Šie du apmokestinimo būdai praktikoje yra retai sutinkami, tad detaliau aptariami nebus.

Taigi, nepaisant apmokestinimo metodų įvairovės ir valstybėms suteiktų galimybių savarankiškai nuspręsti, kurį apmokestinimo būdą taikyti savo šalies mokesčių sistemoje, visiems apmokestinimo būdams yra būdingi keli bendri bruožai - tai, kad iš įvairių pajamų šaltinių gaunamos visos pajamos yra apmokestinamos bei, kad didžiojoje dalyje ES šalių vyrauja savitai pritaikytas progresinio pajamų apmokestinimo būdas (Palczewska, 2013). Pagrinde skiriasi mokesčių tarifai, mokesčio bazė (kokios konkrečiai pajamos yra apmokestinamos, kokioms pajamoms taikomos išlygos) ir nuolaidų suteikimo priežastys, ką ir galima laikyti pagrindiniais apmokestinimo rodikliais atliekant lyginamąją analizę. Žinoma, kiekvienas gyventojų pajamų apmokestinimo būdas turi tiek privalumų, tiek trūkumų, kol kas idealiu metodu laikyti negalime nė vieno iš išvardytų, tad verta detaliau paanalizuoti, kokios teigiamos bei neigiamos pasekmės yra išskiriamos, kuomet valstybė gyventojų pajamas apmokestina laipsniškai.

1.2. Progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo privalumai ir trūkumai

Siekiant identifikuoti progresinio gyventojų apmokestinimo privalumus bei trūkumus naudinga apžvelgti mokslinius šaltinius, detaliau analizuojančius šį apmokestinimo būdą ir susisteminti mokslininkų įžvalgas, jas pagrindžiant praktiniais duomenimis tų ES valstybių, kurios gyventojų pajamas apmokestina būtent progresiniu metodu. Šį pajamų apmokestinimo modelį taiko dauguma ES šalių narių. Proporcinę mokestinę sistemą įsivedusios tik penkios valstybės narės (Lietuva, Estija, Bulgarija, Čekija ir Vengrija).

Kiekviena mokestinė sistema, kurią trumpai apžvelgėme prieš tai, akivaizdu, kad turi tiek privalumų, tiek trūkumų. Bikas ir kt. (2015) savo darbe aptarė ir progresinio apmokestinimo priešistorę. Svarbiausia šio reiškinio atsiradimo priežastis – socialinio teisingumo bei solidarumo siekis. Teigiama, kad progresyvių mokesčių teorija atsirado iš ribinio naudingumo teorijos ir yra tapatinama su optimalių mokesčių teorija (socialinės gerovės maksimizavimas valstybės biudžeto pajamų veiksniu, atsižvelgiant į mokesčių mokėtojų reakciją). Tačiau perskirstymo mokesčiai neigiamą įtaką daro paskatoms užsidirbti pajamų bei taupymui. Jie trukdo augti gyventojų produktyvumui bei dėl sudėtingo apmokestinimo didina mokesčių administravimo kaštus, ypač, jei yra nustatyta daug mokesčio tarifų (pakopų). Tad šiuo atveju verta ir kiekybiškai patvirtinti arba atmesti teiginį, jog įvedus progresinį pajamų apmokestinimą, mokesčių administravimo kaštai pastebimai padidėja.

Progresinių mokesčių privalumus įžvelgia Šiaulienė (2017) oponuodama, kad tinkamai sustyguota progresinė mokesčių sistema labiau padidina valstybės įplaukas nei toje valstybėje, kurioje visi mokami mokesčiai yra vienodo tarifo. Tai prisideda prie tvirtos viduriniosios klasės kūrimo, ko pasekoje galima tikėtis aukštą pridėtinę vertę kuriančios visuomenės augimo. Kita vertus, ši pasekmė yra sudėtingai vertinama, kurios analizei reikalingas netrumpas laikas. Svarbų progresinių mokesčių vaidmenį ekonomikai akcentuoja ir Conesa su Krueger (2005). Pagrindinis progresinio apmokestinimo bruožas, kad ši mokestinė sistema teigiamai veikia vartojimą, santaupas bei darbo jėgos pasiskirstymą. Būtent šis metodas leidžia sulyginti pajamų pasiskirstymą tarp gyventojų, turtą, vartojimą bei kuria socialinę lygybę, kas yra daugelio valstybių siekiamybė. Kita vertus, yra pabrėžiamas ir nepageidaujamas progresinio mokesčio poveikis – gali būti iškraipytos darbo pasiūlos, kapitalo kaupimo paskatos. Todėl kuriant pajamų apmokestinimo sistemą formuotojas susiduria su sudėtinga užduotimi – priimti racionalų kompromisinį sprendimą, įvertinant apmokestinimo teigiamas ir neigiamas savybes ir patenkinant įvairių suinteresuotų šalių poreikius.

Pasak Anskaitytės (2007), progresinių mokesčių pagrindiniais trūkumais galima laikyti motyvacijos netekimą daugiau uždirbti, kvalifikuoto darbo diskriminaciją, visuomenės skaidymą ir supriešinimą, mokesčių administravimo sunkumus bei skatinimus slėpti pajamas. Kita vertus, yra sutinkama su teiginiu, kad daugiau uždirbančiuosius visgi reikėtų apmokestinti didesniais mokesčiais, tačiau protingai – nesutelkiant visos mokestinės naštos turtingiesiems, pavyzdžiui, nuosekliai didinant neapmokestinamų pajamų dydį. Dėl to sunku įvertinti, ar teigiami progresinio apmokestinimo reiškiniai ar tikėtinos rizikos yra realesni ir labiau tikėtini įvedus šalyje šį gyventojų apmokestinimo būdą.

Akcentuodamas progresinio apmokestinimo privalumus ir siūlydamas kiek drąsesnį sprendimą pajamų nelygybei mažinti Lazutka (2017) teigia, kad būtent šis būdas yra seniai patikrintas įrankis, gebantis mažinti pajamų diferencijaciją, ir tai yra vienintelis instrumentas šiam tikslui pasiekti. Prieš priimant pokyčius gyventojų apmokestinimo sistemoje labai svarbu apžvelgti ne vieną mokesčių sistemos dalį, sprendimus derinti ir su socialinio draudimo įmokomis bei kitais mokesčiais. Pavyzdžiui, neapmokestinamas pajamų dydis nėra itin reikšminga priemonė pajamų nelygybei mažinti – jo veikimo principas yra ribotas. Skirtumas juntamas tik tarp tų gyventojų, kurie tarkime uždirba 400, 800 ar 1000 eurų. Žmogui uždirbant daugiau nei šios sumos (1500 ar 15000 eurų), neapmokestinamas pajamų dydis nebėra taikomas, tad jis ir nebeveikia. Dėl to neapmokestinamo pajamų dydžio nustatymo negalima laikyti reikšmingu progresinio apmokestinimo požymiu, ką dažnai siūlo mokesčių sistemos formuotojai.

Siekiant apibendrinti moksliniuose šaltiniuose išskirtus progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo privalumus bei trūkumus, pateikiama mokslininkų nuomonę išreiškianti lentelė (žr. 1 lent.).

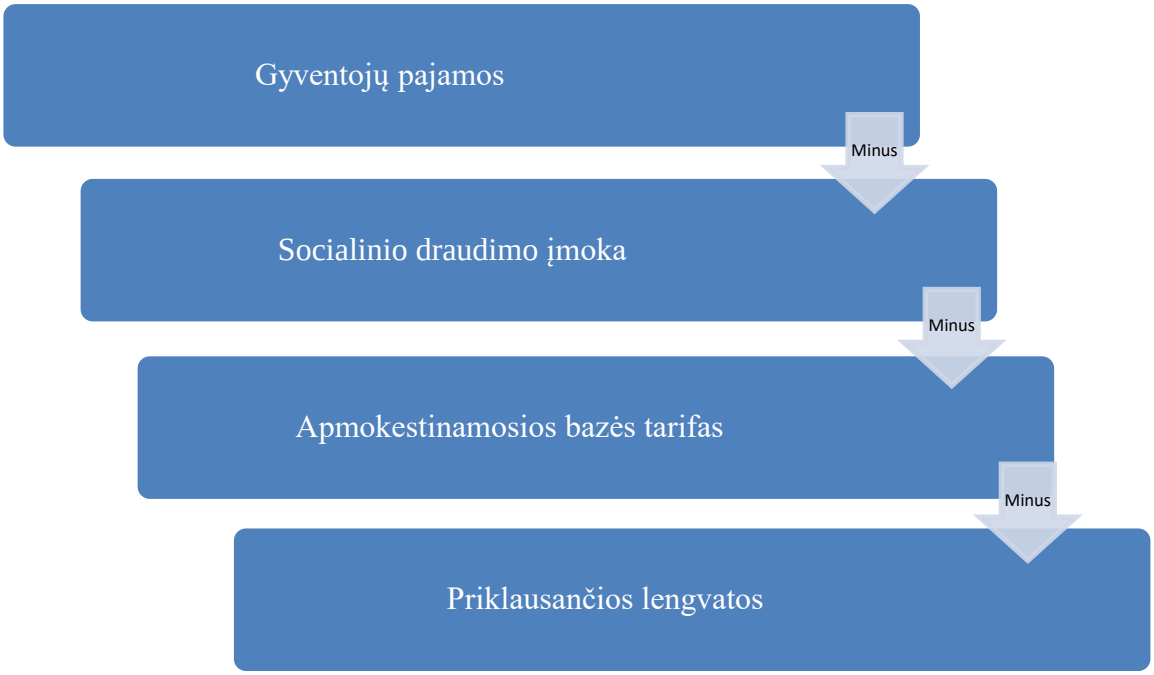
1 lentelė. Progresinio gyventojų apmokestinimo privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Tikėtina mažesnė pajamų nelygybė tarp skirtingų socialinių klasių;	Didesnis skatinimas vengti pajamų mokesčio;
Socialiai teisingas apmokestinimas pagal dirbančiųjų galimybes mokėti;	Demotyvacija daugiau dirbti ir daugiau uždirbti bei taupyti;
Viduriniosios klasės stiprinimas;	Sudėtingesnis mokesčio administravimas ir didesni administravimo kaštai;
Galimas valstybės biudžeto augimas.	Tikėtinas visuomenės supriešinimas ją skirstant;
	Tikimybė, kad nebebus kaupiamas kapitalas.

Šaltinis: sudaryta pagal Bikas ir kt. (2015), Šiaulienė (2017), Conesa ir Krueger (2005), Anskaitytė (2007), Lazutka (2017).

Akivaizdu, kad progresinis pajamų apmokestinimas turi tiek teigiamų, tiek neigiamų savybių. Pasverti, kuri pusė yra dažniau pasireiškianti, kai gyventojų pajamos apmokestintos progresiniu būdu pakankamai sudėtinga, remiantis tik teoriniais moksliniais šaltiniais. Tad siekiant šias savybes pagrįsti arba paneigti praktiškai, aktualu įvertinti kelias ES valstybes, įsivedusias progresinį pajamų apmokestinimą. Šiuo atveju apžvelgsime Lietuvos kaimynės Lenkijos bei akivaizdžius pokyčius po progresinio pajamų apmokestinimo patyrusios, Slovėnijos, pajamų apmokestinimo sistemas.

Lenkijoje gyventojų pajamų apmokestinimas keistas ne kartą: buvo mažinamas mokesčio tarifas bei leidžiami atskaitymai. Nuo 2009 metų šalyje įsivyravo du gyventojų pajamų mokesčio tarifai – 18 proc. ir 32 proc., mokami nuo visų gautų pajamų. Mokesčio bazę sudaro darbo pajamos, verslo veikla, nepriklausoma profesinė ir meno veikla, nuomos pajamos, nekilnojamo turto pardavimo pajamos, pajamos iš nereguliarios veiklos ir kt. Kiekvienai pajamų kategorijai gali būti taikomos konkrečios išimtys. Tiems, kurie per metus uždirba iki 20 168 Eur, taikomas mažesnis - 18 proc. mokesčio tarifas, daugiau uždirbantiems asmenims – 32 proc. (ACCACE, 2017). Lenkijos gyventojų pajamų apmokestimo tvarka pateikta 2 pav.

Šaltinis: sudaryta pagal PWC duomenis, 2017.

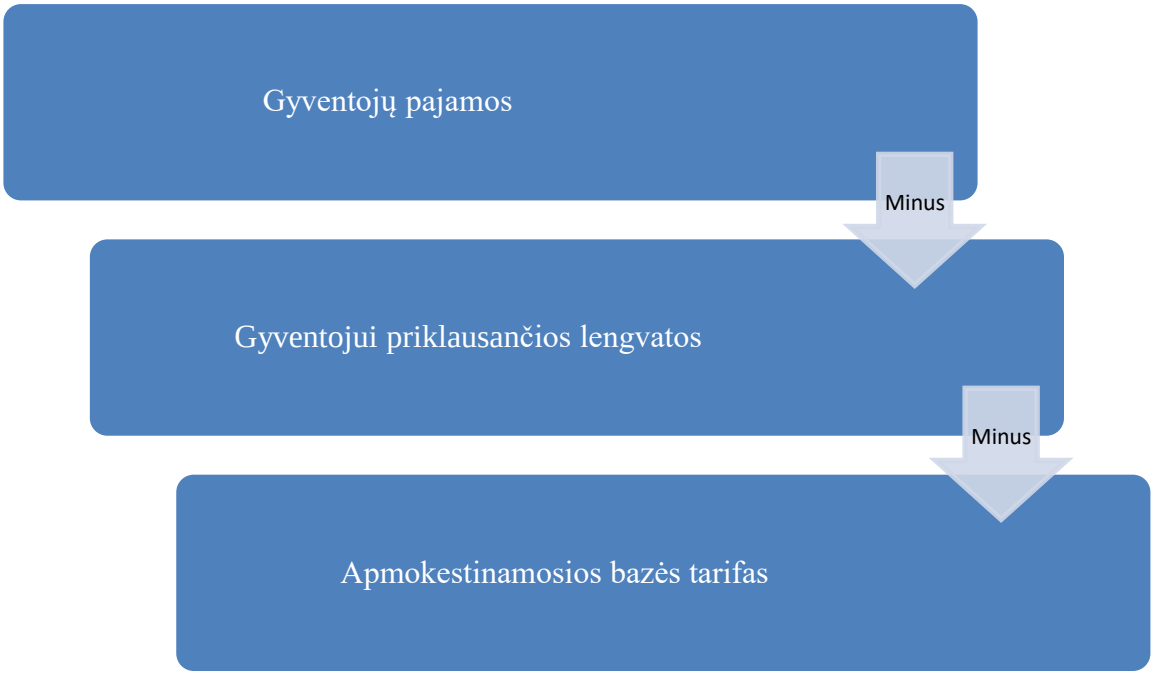
2 pav. Lenkijos gyventojų apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas

Nepaisant gyventojų pajamų progresinio apmokestinimo, Lenkijos mokesčių sistema šalyje nelygybę mažina pakankamai menkai. Nors dirbančiųjų pajamos mažinamos pagal vaikų skaičių šeimose (minus 23 Eur už pirmus du vaikus, už trečiąjį – 40 Eur, auginančioms daugiau kaip tris vaikus už ketvirtą ir paskesnius vaikus taikoma 57 Eur lengvata), gyventojų pajamos yra apmokestinamos mokesčiais, kuriems būdingas mažas progresyvumas, todėl jų vaidmuo žengiant socialinės klasių lygybės link yra nereikšmingas. Tad siekiant socialinio teisingumo reikėtų aktyviau imtis priemonių didinat progresyvumo apraiškas – sumažinti mokestinę naštą turintiems labai mažas pajamas ir padidinti ją dideles pajamas gaunantiems asmenims (Brzezinski, 2017). Tai antrina ir Tomkiewicz (2016), analizavęs Lenkijos mokesčių sistemą ir siekęs prieiti išvados, ar pastaroji daugiau progresinė, ar regresinė. Jo išvadose vyrauja nuomonė, kad progresyvus gyventojų apmokestinimas tik ribotai veikia pajamų paskirstymą Lenkijos ekomoninėje erdvėje. Dėl to derėtų aktyvinti mokslinius tyrimus, analizuojančius Lenkijos mokestinę sistemą ir siekti detaliau išnagrinėti fiskalinę naštą tarp įvairių Lenkijos gyventojų grupių. Tai parodo ir palyginti žemas 2016 metų bendro vidaus produkto vienam gyventojui rodiklis (GDP) – gerokai žemesnis nei ES vidurkis – 69 (Eurostat, 2017). Tad galima daryti išvadą, kad šalies ekonominio išsivystymo lygis yra dar pakankamai skurdus bendrame ES šalių narių kontekste. Tikėtina, kad tam pakankamai reikšmingas yra ir vienas pagrindinių mokesčių – gyventojų pajamų.

Čok et al. (2012) atliko Slovėnijos gyventojų pajamų apmokestinimo analizę, kuriai įtakos turėjo nuo 2004 metų įsivyravę pokyčiai. Reformos esmė – mažiausias pajamas gaunantiems asmenims sumažinta mokesčių našta ir tuo pačiu ji padidinta gaunantiesiems didžiausias pajamas. Vėliau, 2007 metais sekė antroji reforma, kuri pasižymėjo mokestinės naštos apribojimu visiems mokesčių mokėtojams. Reformos metu buvo padidintos papildomos bendrųjų mokesčių nuolaidos mažas pajamas uždirbantiems gyventojams. Tokiu principu Slovėnija sumažino gyventojų pajamų apmokestinimą „jautriausiai“ visuomenės daliai. Iš vienos pusės, tai leido padidinti gyventojų vartojimą ir bendrą socialinę gerovę, kita vertus – gerokai sumažino nacionalinį biužetą bei bendras investicijas.

Žvelgiant į pačią gyventojų apmokestinimo sistemą matyti, kad po pirmosios reformos Slovėnijoje gyventojų pajamos buvo suskirstytos į „aktyvias“ (taikomas progresinis apmokestinimas) ir „pasyvias“ kaip dividendai, palūkanų pajamos ir pan. (taikomas proporcinis apmokestinimas). Kiek vėliau buvo sumažintas ir apmokestinamų pajamų skaičius (nuo penkių iki trijų), bet 2013 metais įvesta papildoma apmokestinama pajamų grupė – pajamos, kurios viršija 70 907,20 Eur buvo apmokestintos 50 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifu (gyventojų pajamų apmokestinimo tarifai buvo keturi: 16 proc., 27 proc., 41 proc. ir 50 proc.), o "pasyviosios“ pajamos apmokestintos didesniu - nebe 20 proc., o 25 proc. tarifu. Akivaizdu, kad tokį valdžios žingsnį galėjo skatinti prieš tai minėtos reformų pasekmės (nacionalinio biudžeto bei ilgalaikių investicijų sumažėjimas).

2017 metais Slovėnijos valdžia priėmė gyventojų pajamų apmokestinimo reformą ir diferencijavo progresinį mokestį į penkias pakopas. Gyventojai, gaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, žemės ūkiu ir miškininkyste, verslo veikla, kapitalu (dividendai, palūkanos, kapitalo prieaugis), nuoma, autoriniu atlyginimu ir kt. patenka į mokestinę bazę ir moka 16 proc., 27 proc., 34 proc., 39 proc., arba 50 proc., priklausomai nuo apmokestinamų pajamų dydžio bei priklausančių kompensacijų (auginantiems vieną vaiką nuo pajamų minusuojama 154 Eur suma, du – 168 Eur, tris – 280 Eur, keturis – 392 Eur, penkis – 504 Eur). Pajamų mokesčiu šalyje apmokestinamos ir visos kompensacijos kaip būsto pašalpa, draudimo įmokos ir pan. (KPMG, 2017). Eurostat (2017) duomenimis 2016 metais Slovėnijos GDP rodiklis lyginant jį su Lenkija dar vis buvo aukštesnėje pozicijoje ir siekė 83 (bet mažesnis už ES vidurkį). Slovėnijos gyventojų pajamų apskaičiavimas pateiktas 3 pav.

Šaltinis: sudaryta pagal EY duomenis, 2017.

3 pav. Slovėnijos gyventojų apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas

Taigi, matyti, kad Slovėnijos gyventojų pajamų apmokestinimo sistema nuosekliai analizuojama ir yra vis bandoma ją pritaikyti atsižvelgiant į suinteresuotas šalis, siekiant tiek socialinio teisingumo, tiek bendrų valstybės tikslų. Lyginant šią sistemą su Lenkijos, pastebima, kad Slovėnijos gyventojų pajamos apmokestintos labiau progresyviai (apmokestinimas turi daugiau pakopų). Tad verta įsitikinti, ar mokesčių administravimas apima didesnius kaštus bei įvertinti kitus mokslininkų išskirtus progresinio apmokestinimo trūkumus, priimant arba atmetant progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo tikėtinas rizikas. Slovėnijos, Lenkijos ir Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio bazių palyginimas pateiktas 2 lentelėje, kuri pagrindžia faktą, kad analizuojamų valstybių mokesčio objektai yra pakankamai panašaus pobūdžio ir ženklūs skirtumai nepastebėti. Itin tarpusavyje nepanašūs yra tarifai bei apmokestinamų pajamų dydžiai, kuriems pastarieji tarifai yra taikomi (Lietuvoje tarifas mažiausias). Taip pat šalyse skiriasi ir neapmokestinamų pajamų pobūdis.

2 lentelė. 2017 m. gyventojų pajamų mokesčio bazės Lenkijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje

	Lenkija	**Slovėnija**	**Lietuva**
Apmokestinamosios pajamos, Eur	1) iki 20 168; 2) nuo 20 168.	1) 0 – 8 021; 2) 8 021 – 20 400; 3) 20 400 – 48 000; 4) 48 000 – 70 907; 5) Virš 70 907.	visos gyventojo pajamos.
Tarifas, (suma, Eur + proc. (žemutinę ribą viršijančioms pajamoms))	1) 18 proc. atėmus kintamąją neapmokestinamą sumą; 2) 3630 Eur, plius 32 proc. nuo sumos, viršijančios 20 168 Eur	1) 16 proc.; 2) 1 283 Eur + 27 proc.; 3) 4 626 Eur + 34 proc.; 4) 14 010 Eur + 39 proc.; 5)22 944 Eur + 50 proc.	15 proc.
Mokesčio objektas	darbo pajamos, verslo veikla, nepriklausoma profesinė ir meno veikla, nuomos pajamos, nekilnojamojo turto pardavimo pajamos, pajamos iš nereguliarios veiklos ir kt.	asmeninės pajamos (darbo, pensijos, paskatos, kompensacijos ir kt.), žemės ūkio ir miškininkystės pajamos, verslo veikla, kapitalas, nuomos pajamos, autoriniai atlyginimai,	visų rūšių pajamos: darbo, atlygis už suteiktas paslaugas, parduotą ar perleistą turtą, nauda gauta natūra ar pinigais.

2 lentelės tęsinys kitame puslapyje

2 lentelės tęsinys

	Lenkija	Slovėnija	Lietuva
Mokesčio objektas		apdovanojimai, stipendijos ir kt.	
Neapmokestinamosios pajamos	255 Eur uždirbantiems mažiau kaip 1460 Eur per metus (suma mažėja palaipsniui augant pajamoms - iki 127 Eur).	apmokestinamosi os pajamos mažinamos asmeninėmis lengvatomis.	pašalpos bei kompensacijos, gyvybės draudimo išmokos, palūkanų pajamos, stipendijos, gauta parama, iš pensijų fondo gautos išmokos, premijos, sporto prizai, asmeninės lengvatos (NPD, PNPD) ir kt.

Šaltinis: sudaryta pagal Deloitte, RSM, Financial Asministration of the Republic of Slovenia ir Europa.eu duomenis (2017)

Apibendrinant progresinio pajamų apmokestinimo privalumus bei trūkumus, galima teigti, kad pirmasis mokslininkų išskiriamas privalumas – mažesnė klasių socialinė atskirtis - nėra absoliučiai užtikrinta šio apmokestinimo būdo pasekmė. Lenkijos atveju pajamų nelygybė yra išlikusi ir progresinis apmokestinimas ją veikia tik ribotai. Tad norint šio tikslo pasiekti, mokslininkų yra siūloma ženkliai stiprinti progresyvumo apraiškas ir toliau tobulinti apmokestinimo sistemą. Dėl kito įvardijamo privalumo – socialinio teisingumo apmokestinant gyventojus pagal jų galimybes - galimos diskusijos. Iš vienos pusės tai yra teisinga, iš kitos pusės yra tikėtinas mokesčių vengimas bei demotyvavimas gyventojus daugiau dirbti. Įvedus progresinį apmokestinimą taip pat nepastebėti nei Lenkijoje, nei Slovėnijoje ryškūs viduriniosios klasės sustiprėjimo požymiai. Šiam reiškiniui identifikuoti reikia ilgesnio laiko tarpo, kad būtų galimybių nustatyti aukštesnę pridėtinę vertę kuriančios visuomenės požymius. Taip pat matyti, kad šis apmokestinimo metodas neatnešė ir itin didesnių pajamų į valstybės biudžetą. Šiuo atveju tai pagrindžia Slovėnijos pavyzdys. Kaip tik

atvirkščiai – biudžetas ir ilgalaikės investicijos šalyje ženkliai sumažėjo. Todėl teorinių prielaidų apie progresinio apmokestinimo privalumus negalima iškart patvirtinti, prieš tai neištyrus konkrečios valstybės mokestinės sistemos aplinkos ir kitų reikšmingų ekonominių rodiklių. Kiekvienoje valstybėje ši apmokestinimo sistema gali turėti skirtingų padarinių, tad verta atlikti detalesnę analizę bei įsivertinti tikėtinas rizikas, jei progresinis gyventojų pajamų apmokestinimas būtų įvestas ir Lietuvoje.

Tad galima daryti išvadą, kad progresinio metodo rizika gali lemti nepageidaujamų padarinių šalies ekonomikoje įsivyravimą: skatinti pajamų vengimą, demotyvuoti gyventojus daugiau dirbti, apsunkinti mokesčių administravimą, mažinti kapitalo kaupimą bei supriešinti visuomenę ją skaidant į klases pagal mokesčių tarifus ir sureikšminant jų socialinius skirtumus. Tai pagrindžiama apžvelgiant kelių ES šalių progresines mokesčių sistemas (šiuo atveju pasirinktas pagal panašų į Lietuvos ekonominio išsivystymo lygį – Lenkijos bei Slovėnijos) bei modeliuojant galimą rizikų vertinimo metodologiją ir ją pritaikant konkrečiai Lietuvos mokestinei sistemai. Svarbu pabrėžti, jog viena svarbiausių progresinio apmokestinimo ypatybių – galutinė progresijos riba, kuri turėtų būti numatyta atlikus racionalius vertinimus, kad būtų užtikrinti mokesčio teisingumo bei lygybės principai. Dėl to aktualu išanalizuoti pagrindinius Lietuvos gyventojų apmokestinimo sistemos bruožus, ko pasekoje bus galima parengti šiai sistemai adaptuotą progresinio apmokestinimo rizikų vertinimo metodologiją.

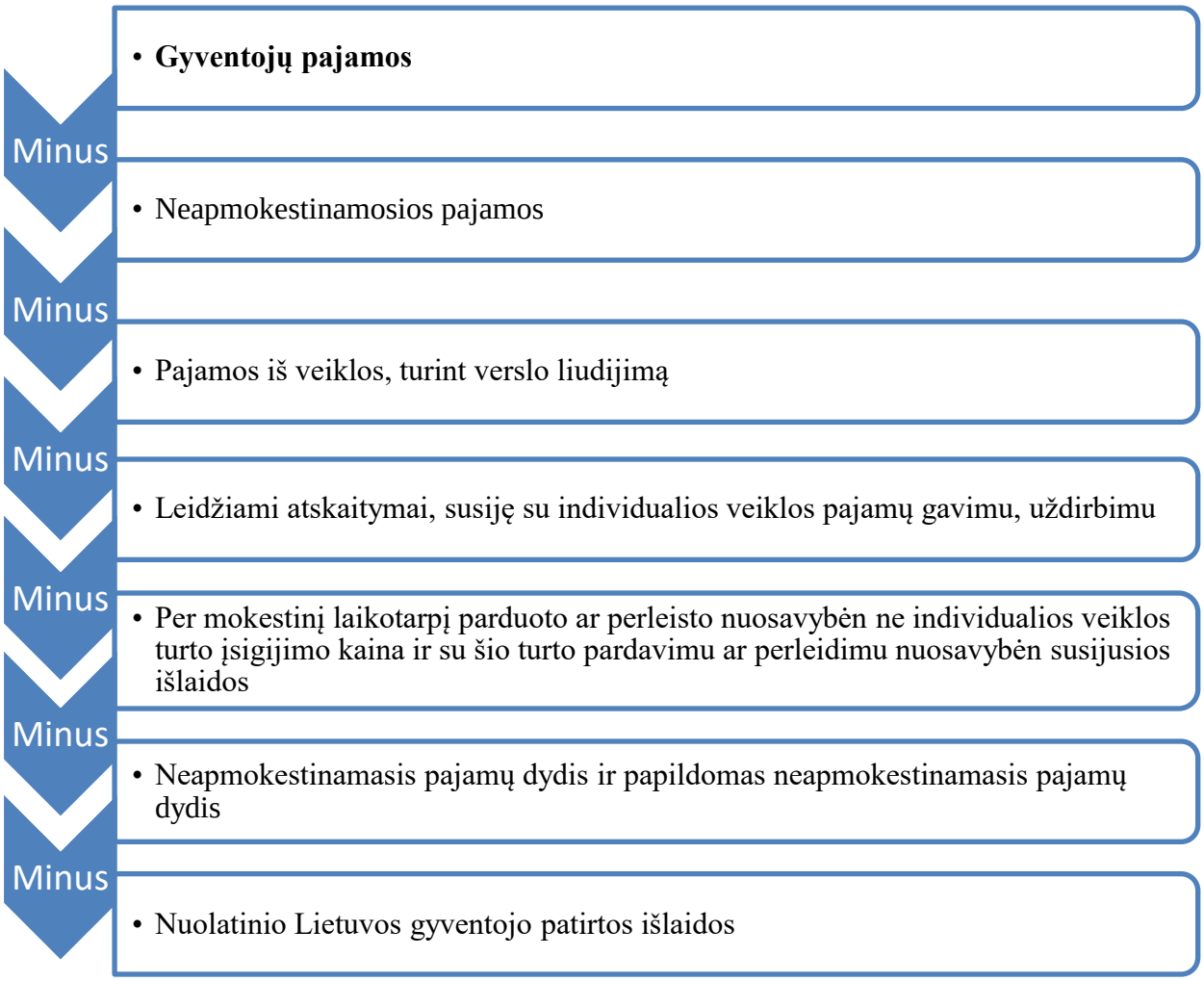
1.3. Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimas

2002 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą dėl Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo tvarkos, kuris įsigaliojo 2003 m. sausio mėn. 1 d. ir pakeitė fizinių asmenų pajamų mokestį. Ši mokestinė našta tenka visiems pajamų gavusiems arba uždirbusiems gyventojams (tiek nuolatiniams, tiek nenuolatiniams) ir jų pajamos yra apmokestinamos proporciniu metodu - fiksuotu 15 proc. tarifu (Šapalienė, 2008). 15 proc. tarifas yra pagrindinis - juo apmokestinamas gyventojų gautas iš įvairių šaltinių darbo užmokestis. Individualios veiklos pajamos apmokestinamos 5 proc. tarifu (išskyrus pajamas iš laisvųjų profesijų veiklos bei ne individualios veiklos pajamas, kurios gautos pardavus netauriųjų metalų laužą). Verslo liudijimą įsigijusius gyventojus valstybė apmokestina savivaldybių nustatytu fiksuoto dydžio mokesčiu. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinis laikotarpis sutampa su kalendoriniais metais (Kazlauskienė, 2012).

Apmokestinamosioms pajamoms Lietuvoje yra priskiriamos ir pajamos, gautos natūra, pavyzdžiui, maitinimas, būsto nuoma, transporto priemonės naudojimas ir kt. Neapmokestinamosioms pajamoms priskiriamos įvairios pašalpos bei kompensacijos, gyvybės draudimo išmokos, palūkanų

pajamos, stipendijos, gauta parama, iš pensijų fondo gautos išmokos, premijos, sporto prizai ir kt. Taip pat tam tikros patirtos išlaidos gali būti priskiriamos leidžiamiems atskaitymams. Jų suma negali viršyti 25 proc. apmokestinamųjų pajamų (Bikas, 2015). Tad akivaizdu, kad Lietuvoje vyrauja ženkliai mažesnis pajamų apmokestinimo tarifas lyginant jį su Lenkijos ir Slovėnijos valstybėmis. Dėl to aktualu detaliau išanalizuoti, kaip Lietuvos mokesčių formuotojai apskaičiuoja apmokestinamąsias pajamas bei ar šie, lyginant ES mastu, maži mokesčių tarifai realizuoja biudžeto surinkimo planus.

Remiantis Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymu (2017), apmokestinamosios pajamos apskaičiuojamos (žr. 4 pav.):

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2017.

4 pav. Lietuvos gyventojo apmokestinamųjų pajamų skaičiavimas

Metinis neapmokestinamasis pajamų dydis Lietuvoje negali būti didesnis kaip 3 720 Eur (310 Eur/mėn), jeigu gyventojo metinės pajamos neviršija minimaliosios mėnesinės algos. Taip pat

nuolatiniams Lietuvos gyventojams, auginantiems vaikus iki 18 metų ir vyresnius, jei šie mokosi mokyklose pagal bendrojo ugdymo programas, už kiekvieną auginamą vaiką (įvaikį) taikomas 200 Eur papildomas neapmokestinamasis pajamų dydis (Lietuvo Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2017). Taigi, mokestinė našta Lietuvos gyventojams pagrinde yra mažinama per neapmokestinamąjį pajamų dydį ir dauguma ekspertų šį veiksmą priskiria progresyvumo apraiškoms. Kita vertus, šios lengvatos neapima visų Lietuvos gyventojų ir kaip tik diferencijuoja tam tikras visuomenės grupes. Taip pat tokios progresyvumo apraiškos ženkliai nedidina ir valstybės biudžeto, ko pasekoje, gyventojams tikėtina nebus teikiamos kokybiškesnės viešosios paslaugos. Dėl to verta įsitikinti, ar tikrai šis principas yra naudingiausias šalies ekonominei bei socialinei padėčiai nei laipsniškų tarifų diegimas su atitinkamomis rizikomis bei racionaliu jų optimizavimu.

Visgi dar 2006 metais Štreimienė ir Mikalauskienė tyrė Lietuvos mokesčių sistemą ES kontekste, siekdamos palyginti valstybių narių mokestinę naštą ir įvertinti mokesčių reikšmę pagrindiniams šalių rodikliams. Tuomet Lietuvoje buvo taikomi du pajamų apmokestinimo tarifai: 15 proc. ir 33 proc. 2003 m. GPM įplaukų prognozė buvo įgyvendinta ir į valstybės biudžetą buvo gauta daugiau pajamų nei tikėtasi. Jau tuo metu Lietuvos pajamų mokesčio tarifas (33 proc.) buvo žemesnis nei ES narių maksimalaus pajamų mokesčio tarifo vidurkis (34,9 proc.).

Analizuojant kiek vėlesnių, 2015 metų, biudžeto pajamų apžvalgą, matyti, kad gyventojų pajamų mokesčio planas buvo viršytas 2,7 proc. (nors tarifas jau buvo pakeistas į 15 proc). Lyginant šiuos metus su 2014 m. gauta 8,6 proc. daugiau pajamų į valstybės ir savivaldybių biudžetus. Ištirta, kad tam įtakos daugiausiai turėjo gyventojų pajamų mokesčio pataisos bei išplėsta kapitalo pajamų apmokestinimo bazė. Taip pat augo vidutinis mėnesinis darbo užmokesčio dydis bei minimali alga, didėjo dirbančiųjų skaičius. Svarbu ir tai, kad 2014 m. buvo panaikinta pajamų mokesčio lengvata gyventojų gautoms palūkanoms (Biudžeto pajamų apžvalga, 2015). Tad akivaizdu, kad biudžeto pajamos yra tiesiogiai priklausomos nuo gyventojų gaunamų pajamų dydžio, mokesčio bazės, dirbančiųjų skaičiaus, mokestinių tarifų bei lengvatų. Šie rodikliai yra itin svarbūs šalies ekonominei būklei vertinti dėl to analizuojant progresinio apmokestinimo rizikas verta lyginti šiuos statistinius rodiklius su kitų šalių, įsivedusių progresinį gyventojų apmokestinimą. Svarbu įsitikinti, ar laipsniški mokesčių tarifai išties mažintų gyventojų užimtumo rodiklius.

Žvelgiant į Valstybinės mokesčių inspekcijos nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalgą (2016), matyti, kad surenkamos gyventojų pajamų mokesčio pajamos į valstybės ir savivaldybių biudžetus 2013 – 2016 metais nuosekliai augo ir 2016 metų numatytas planas buvo įgyvendintas. Iš Finansų ministerijos pateiktos Biudžeto pajamų apžvalgos (2016) vėlgi matyti, kad palyginti su planu buvo gauta 4,8 proc. daugiau pajamų į valstybės ir savivaldybių biudžetus. Lyginant su 2015 m., gauta 7,5 proc. daugiau pajamų. Tai lėmė sparčiau nei prognozuota augantis darbo užmokesčio fondas bei

ženkliai didesnės gyventojų pajamų mokesčio pajamos nuo su darbo santykiais nesusijusių pajamų. Vėlgi kito vidutinis ir minimalus darbo užmokesčio dydžiai, augo dirbančiųjų skaičius. Kita vertus 2016 metais buvo padidintas ir neapmokestinamasis pajamų dydis (pagrindinis NPD kito nuo 166 Eur iki 200 Eur, papildomas – nuo 60 Eur iki 120 Eur). Dėl to bendras valstybės biudžetas buvo 65 mln. Eur mažesnis. Kita vertus, kasmet nuosekliai buvo įgyvendinti mokesčių surinkimo planai, taigi, galima daryti prielaidą, kad taikant proporcinį gyventojų pajamų apmokestinimą valstybės biudžetas kaupėsi kaip ir buvo tikėtasi. Tad, kyla klausimas, ar įvedus progresinį apmokestinimą gyventojų didžioji pajamų dalis nebūtų slepiama ir tokiu būdu negrėstų valstybei mažėjanti surenkamų pajamų dalis bei kokios dar galimos progresinio apmokestinimo rizikos, koks jų poveikis valstybei. Tikėtina, kad pasekmių būtų ne viena, tik tyrimų šiuo jautriu visuomenei klausimu atlikta nėra – daugiausiai vyrauja pavienės ekspertų nuomonės. Taigi, siekiant šias ekspertų nuomones pagrįsti, reikalinga atlikti išsamesnių analizių progresinio apmokestinimo pasekmių Lietuvos ekonomikai tema, kad tyrimas leistų įsitikinti, ar šis gyventojų pajamų apmokestinimo būdas Lietuvai reikalingas bei kaip pakeistų šalies ekonominę būklę.

Ekonomistas Lazutka (2010) teigė, kad dėl bendro biudžeto deficito, derėtų apmokestinti visas gyventojų pajamas, tarp jų ir gaunančiuosius pensijas. Jau tuomet buvo kalbama apie progresyvų gyventojų pajamų apmokestinimą, tačiau žvelgiant į darbo užmokesčio statistiką matyti, kad uždirbančiųjų 1 159 Eur ir daugiau tais metais buvo išties nedidelė dalis, todėl jis siūlė apmokestinti absoliučiai visas pajamas, neišskiriant nei pensijų, nei pašalpų. Mokesčių ekspertas Lisauskas (2013) sako, kad progresinės mokesčių sistemos pagrindinis privalumas yra didesnio biudžeto surinkimas per trumpą laikotarpį, tačiau vertinant šį metodą ilguoju laikotarpiu, pastebima, kad progresinė sistema labiau skatina mokesčių vengimą nei proporcinė ir sunkėja sistemos administravimas – išauga mokesčio administraciniai kaštai.

Matyti, kad progresinio apmokestinimo tema Lietuvoje analizuojama jau pakankamai ilgą laiką. Kaip bebūtų, kol kas mokslininkai nėra išsamiau tyrę progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo pasekmių tema, nebuvo atlikta ir tyrimų, kaip kistų itin svarbūs užsienio investicijų srautai. Šiuo metu trūksta pagrįstų ekspertų išvadų, kokie progresiniai apmokestinimo tarifai Lietuvos valstybei būtų parinkti racionaliausiai bei kaip jie veiktų šalies ekonominę būklę, ar yra tikimybė sulaukti pasekmių, keliančių riziką, ir jei taip, kokiais būdais siekti jų optimizavimo iki visuomenei priimtino lygio.

Šiuo metu vyrauja tik mokslinės diskusijos, kurios remiasi pavieniais statistiniais duomenimis, abstrakčiais kitų valstybių mokestinių bazių pavyzdžiais, neatsižvelgiant į daugelį reikšmingų aplinkybių (šalyje vyraujantys užimtumo bei šešėlio mastai, tiesioginių užsienio investicijų dydis, mokesčių administravimo kaštai ir kt.) ir nesiekiant rasti prevencinių priemonių galimoms rizikoms išvengti. Dėl to derėtų identifikuoti metodiką, kuri leistų racionaliai įvertinti progresinio

apmokestinimo rizikas ir pritaikyti ją Lietuvos ekonominei sistemai, sudarant modelį, kuriuo remiantis suinteresuoti asmenys galėtų racionaliai identifikuoti tikėtinas šio apmokestinimo metodo rizikas, jas įvertinti ir sudaryti prevencines priemones šioms rizikoms optimizuoti iki priimtino lygio. Siekiant patikrinti, ar išties identifikuotos progresinio gyventojų apmokestinimo rizikos yra reikšmingos Lietuvos ekonominei būklei, naudinga išsikelti hipotezes (pagal mokslininkų identifikuotus progresinio apmokestinimo trūkumus), kurios tiriamojoje šio darbo dalyje būtų patikrintos ir priimamos arba atmetamos, nuo ko priklausytų ir tolimesnė tyrimo eiga:

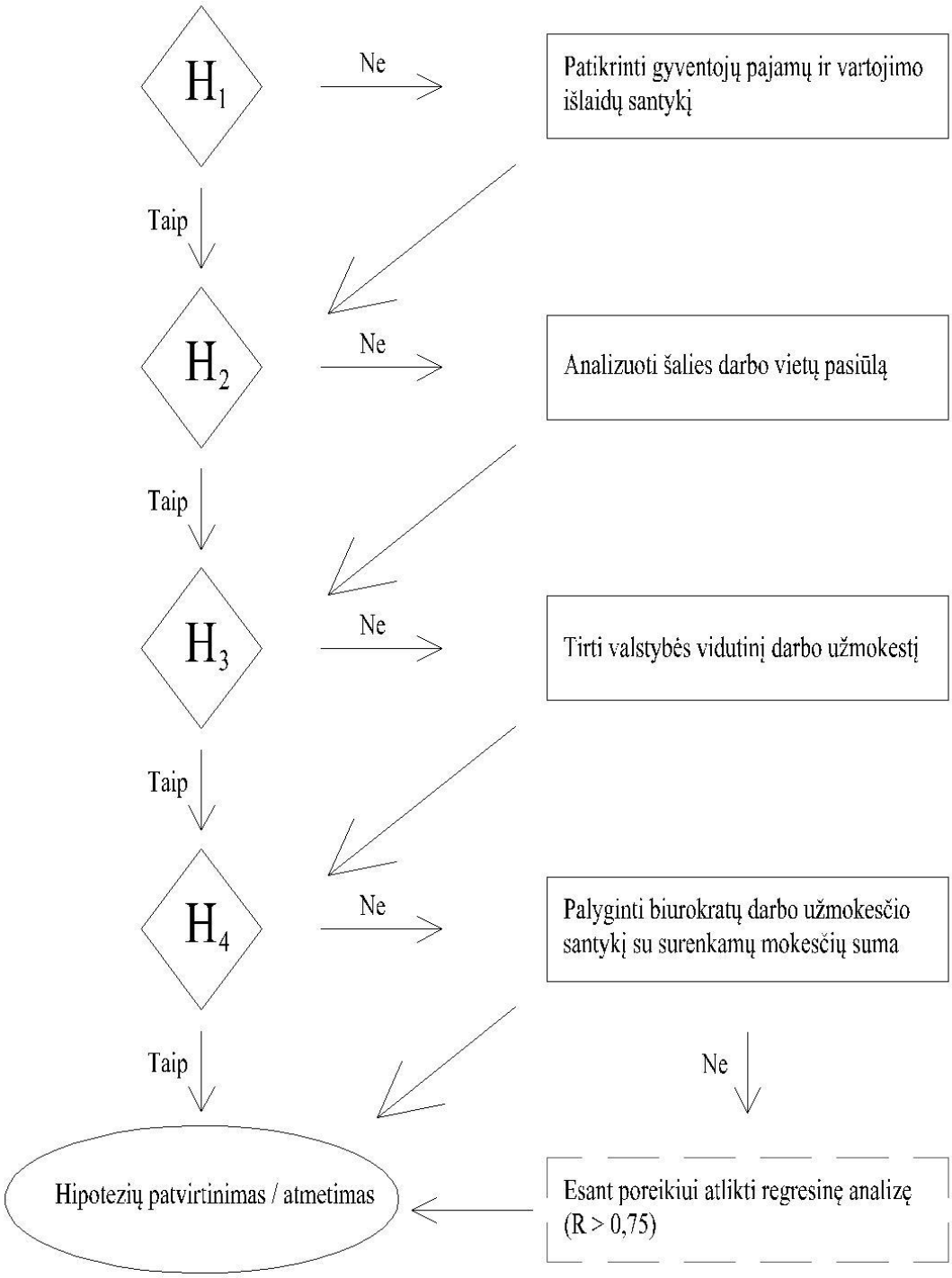
H_1 – progresinis pajamų apmokestinimas skatina slėpti mokesčius.

H_2 – laipsniški mokesčių tarifai mažina gyventojų užimtumą.

H_3 – aukštesni, diferencijuoti mokesčių tarifai neskatina užsienio investicijų.

H_4 – kuo daugiau mokesčių tarifų, tuo didesni administravimo kaštai.

Hipotezės bus tikrinamos remiantis Lietuvos, Lenkijos bei Slovėnijos lyginamąja bent šešerių metų statistine analize šia seka (5 pav.):

5 pav. Hipotezių tikrinimo seka

Hipotezės bus priimtos arba atmestos paeiliui 5 paveiksle pavaizduota seka. Patikrinus H_1 ir ją priėmus, bus analizuojama H_2. Jei pastaroji priimta, bus tikrinama H_3 ir galiausiai atitinkamai H_4. Jei kuri iš hipotezių nepasitvirtins, bus siekiama patikrinti identifikuotos rizikos sudedamąjį rodiklį. Pavyzdžiui, jeigu H_1 priimta nebus, derės patikrinti šalies gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų santykį. Pasak Povilausko (2016) šešėlinės ekonomikos mastui identifikuoti geriausiai tinka apskaičiuoti valstybės gyventojų pajamas (oficialias darbo užmokesčio pajamas) ir jas palyginti su vartojimo išlaidomis. Jeigu atmesime H_2, derės analizuoti, kokia vyrauja šalyje darbo vietų pasiūla, nes nuo šio rodiklio itin priklauso gyventojų užimtumo dydis (Ratkevičienė, 2005). Jeigu nepasitvirtintų H_3, būtų verta apžvelgti vidutinio darbo užmokesčio raidą. Ruplienė, Montvilaitė ir Grigaliūnienė (2008) analizuodamos veiksnius, kurie tiesiogiai turi įtakos užsienio investicijoms, išskyrė, kad vienas svarbiausių aspektų yra šalies ekonominė padėtis ir vienas iš reikšmingiausių rodiklių – darbo užmokestis. Galiausiai, nepasitvirtinus H_4, tektų vertinti biurokratų darbo užmokesčio sumos ir surenkamų mokesčių santykį. Tai vienas iš būdų tirti netiesioginę gyventojų mokesčių naštą – mokesčių administravimo kaštus (Laisvosios rinkos institutas, 2000). Jeigu šio santykio analizė nepatvirtintų, verta būtų papildomai atlikti tiesinę regresinę analizę ir išsiaiškinti, ar tikrai progresinio apmokestinimo tarifai neturi įtakos mokesčių adminstracinės naštos dydžiui. Remiantis šia seka visos keturios hipotezės bus įvertintos ir priimtos arba atmetamos.

Taigi, Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčiai – laipsniškų tarifų įvedimas – bus vertinami atliekant hipotezių tikrinimą, kurios išsikeltos mokslinių šaltinių bei praktinių Lenkijos bei Slovėnijos duomenų analizės pagalba. Tokiu būdu bus pagrįstos arba atmestos rizikų pasireiškimo galimybės, kas padės racionaliau įvertinti Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo ypatybes bei atlikti tikslesnes prognozes, jei mokesčių formuotojai nuspręstų imtis pokyčių ir remdamiesi kitų ES valstybių patirtimi įvestų progresinius mokesčius.

2. PROGRESINIO GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO RIZIKOS ANALIZĖ

2.1. Rizikų vertinimo metodikų tyrimas

Rizikos vertinimas – tai prognozavimo metodas, kurį taikant dažniausiai pasitelkiami praeities duomenys, modeliavimas, prielaidos bei profesionalių ekspertų nuomonės. Dėl to rizikos vertinimas paprastai nebūna visiškai tikslus. Vertinant riziką neįmamona nepalikti žinių spragų, todėl vertinti ją tenka pakankamai atsargiai, suteikiant kaip įmanoma didesnį apsaugos lygį, nes padidėja netikrumo laipsnis (Nord Stream, 2009).

Norint išvengti neigiamų rizikos padarinių, privalu riziką tinkamai identifikuoti ir įvertinti visas jos galimas pasekmes. Bendros rizikos analizės etapus dar 1996 metais identifikavo Bagdonas. Mokslininkas pirmiausia siūlė nustatyti vidinius bei išorinius veiksnius, darančius įtaką konkrečiai rizikos rūšiai. Tuomet apsibrėžti įtakos ribas nustatytiems veiksniams. Vėliau seka leistino rizikos lygio tyrimas bei atskirų operacijų pagal pasirinktą rizikos lygį analizė. Galiausiai sudaromas priemonių sąrašas rizikai mažinti. Remiantis šiais nuosekliais analizės etapais tikėtina, kad rizika bus įvertinta racionaliai ir leis kiek įmanoma daugiau ją optimizuoti. Pabrėžtina, kad identifikuotas rizikos vertinimas nebuvo kreipiamas būtent mokesčių rizikoms tirti, tačiau bendros rizikos vertinimo gairės leis racionaliau sudaryti rizikos vertinimą, skirtą progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo rizikoms įvertinti.

Urniežius (2001) taip pat analizavo veiklos rizikos mažinimo priemones ir išskyrė šešis bendros rizikos analizės etapus, kurie kiek skiriasi nuo Bagdono sudaryto modelio (žr. 6 pav.).

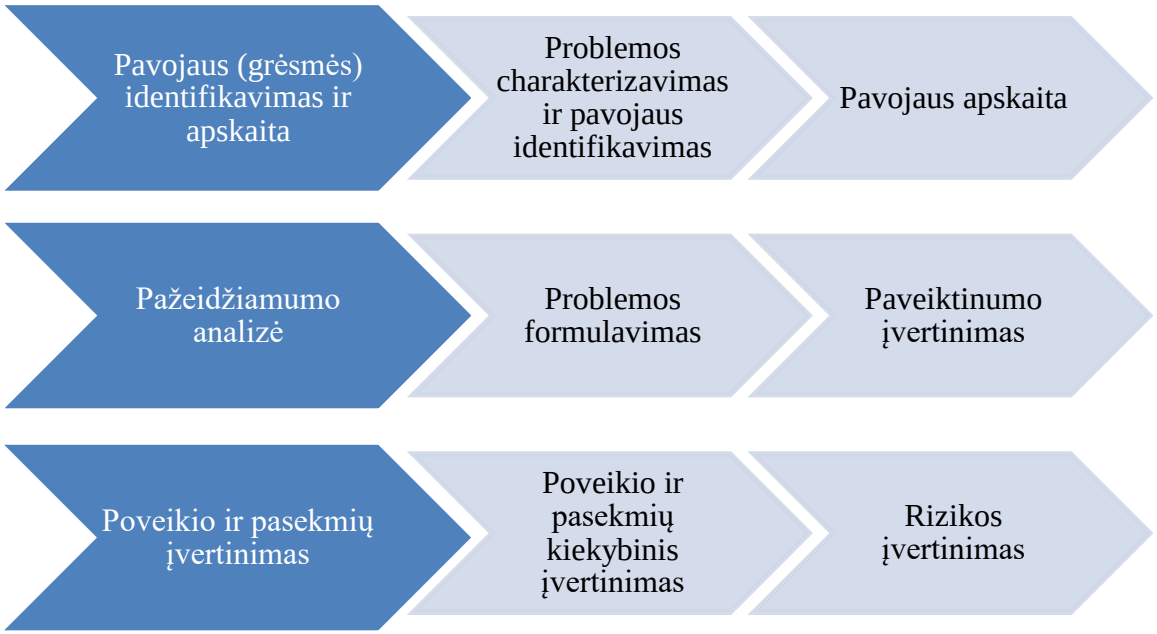

Šaltinis: sudaryta pagal Urniežius, 2001, 26-27 p.

6 pav. Rizikos analizės etapai

Kiekvienos rizikos analizę derėtų pradėti nuo veiksnių nustatymo, lemiančių konkrečios veiklos rizikos atsiradimą. Svarbu įvertinti, kurie veiksniai atitinkamai veiklai turi lemiamą poveikį. Tuomet tiriamos išskirtų rizikos šaltinių priežastys bei poveikis, apsibrėžiamos rizikos ribos (normalios leistinos, kritinės ir katastrofinės). Galiausiai prieinama prie etapo, kada ruošiamos priemonės numatytoms rizikoms mažinti.

Siekiant identifikuoti universlų mokesčių (GPM) rizikos vertinimo modelį, verta apžvelgti dar vieno mokslininko pateiktą rizikos analizės schemą. Rutkauskas (2001) analizuodamas finansinės rizikos valdymą išskiria kiek kitokius rizikos analizės etapus nei Bagdonas (1996) ir Urniežius (2001) (žr. 7 pav.).

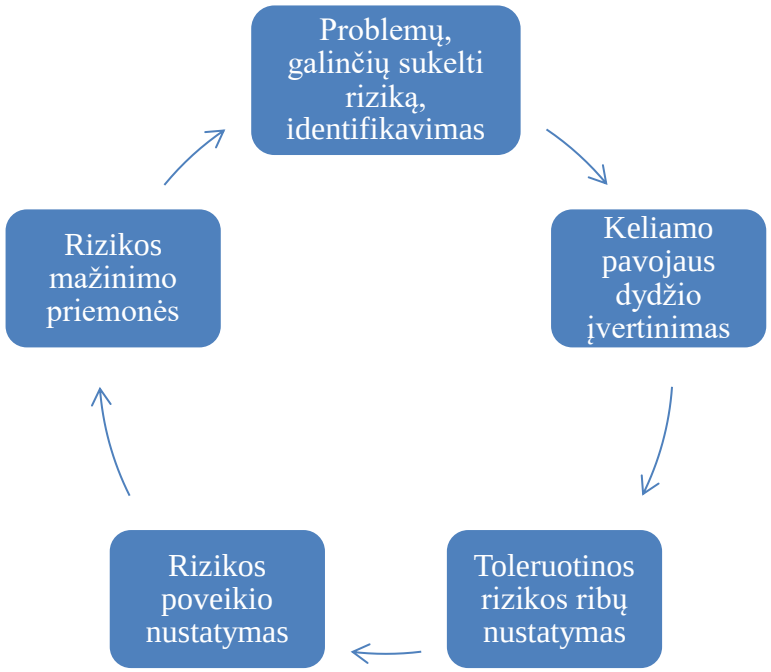

Šaltinis: sudaryta pagal Rutkauskas, 2001, p. 11.

7 pav. Pagrindiniai pavojaus ir rizikos analizės etapai

Analizuojant riziką pirmiausia Rutkauskas (2001) siūlo identifikuoti pavojus bei charakterizuoti tikėtinas problemas. Tuomet pavojų apskaityti ir atlikti pažeidžiamumo analizę (suformuluoti problemą, įvertinti paveiktinumą). Galiausiai prieiti prie poveikio ir pasekmių vertinimo pasirinktais metodais. Naudojantis šia analizės schema riziką siūloma vertinti remiantis turima informacija apie pavojaus intensyvumą, poveikio dažnumą bei trukmę, o rizikos matavimui rinktis priemones, atsižvelgiant į analizės galimybes ir problemų ištyrimo laipsnį.

Lyginant šių mokslininkų (Bagdono, Urniežiaus, Rutkausko) siūlomas rizikos analizės schemas, galima sudaryti universalią rizikos analizės schemą ir pastebėti, kad vis tik pirmiausia dera identifikuoti reiškiniui gresiančias problemas, veiksnius, kurie gali kelti rizikos tikimybę. Sekantis žingnis – įvertinti keliamą pavojų bei jo įtakos dydį. Tuomet nusistatyti ribas, kiek daug rizika bus toleruojama ir išsamiai įvertinti jos poveikį bei sudaryti rizikos mažinimo priemonių sąrašą, kuris padėtų tikėtiną riziką optimizuoti iki priimtino lygio (žr. 8 pav.). Šie bendri rizikos vertinimo etapai gali būti lengvai adaptuojami ir vertinant gyventojų pajamų apmokestinimo rizikas, kadangi specialaus šio mokesčio rizikų vertinimo modelio identifikuota mokslininkų kol kas nėra.

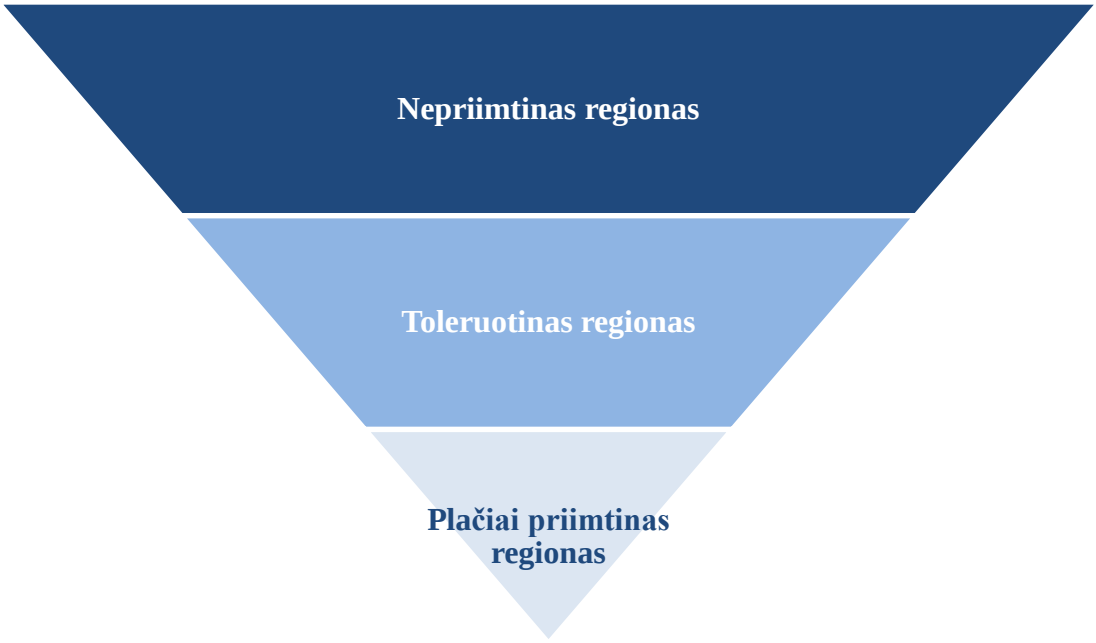
8 pav. Pagrindiniai rizikos analizės etapai

Akivaizdu, kad ši rizikos analizės metodika tinkama ir mūsų analizuojamai problemai – ar verta įvesti gyventojų progresinį apmokestinimą Lietuvoje bei kaip jį įvedus išvengti tikėtinų rizikų arba sumažinti jų keliamas pasekmes. Nuosekliai remiantis šio modelio etapais galima nustatyti identifikuotų rizikų mažinimo priemones, kurios leistų mokesčių administratoriams bei kitiems suinteresuotiems asmenims nustatyti, ar progresinis apmokestinimas būtų naudingas Lietuvos ekonominei būklei stiprinti, kadangi šiuo metu Lietuva pagal GDP rodiklį yra žemiau ES vidurkio ir 2016 metais siekė 75 ribą (Eurostat, 2017). Kas grindžia faktą, kad šalies ekonominio išsivystymo lygis tebėra pakankamai skurdus lyginant ES mastu. Dėl to naudinga diskutuoti, ar progresinio apmokestinimo tikėtina rizika nesumažintų šios GDP rodiklio ribos bei neįtakotų kitų negatyvių pasekmių, tam pasitelkus šiuos rizikos analizės etapus ir identifikavus metodologiją, tinkamą Lietuvos valstybei.

Rizikos analizė pagal paskirtį gali būti skirstoma į dvi rūšis: kokybinį ir kiekybinį metodus. Kokybinės rizikos siekis – nustatyti galimas rizikos sritis ir galimas rizikas. Kiekybinės – skaičiais nustatyti ir išreikšti riziką (Bagdonas, 1996). Renkantis analizės rūšį svarbu atsižvelgti į sprendimus, dėl kurių ši analizė bus atliekama. Kiekybinė rizikos analizė paprastai atliekama, kai rizika daro įtaką finansiniams sprendimams, pavyzdžiui, biudžetui. Šios analizės rūšies rezultatas yra finansinė išraiška. Tačiau, jei analizei atlikti trūksta duomenų arba yra analizuojamas klientų pasitenkinimas ar organizacijos reputacija – kiekybinė analizė neleis priimti tinkamų sprendimų. Taikyti vien kiekybinius analizės metodus nėra įmanoma, dažniausiai greta kiekybinių yra pasitelkiami ir

kokybiniai metodai (Vageris, 2005). Toks rizikos vertinimo metodas vadinamas mišriuoju. Jei yra taikomas kokybinis rizikos vertinimo metodas, skaitmenimis jo išreikšti nėra įmanoma. Šis metodas laikomas daugiau aprašomuoju ir pasižymi analitiniu, kritiniu vertinimu (Peškauskaitė, Jurevičienė, 2017). Dėl to naudinga vertinant rizikas taikyti tiek kokybinius, tiek kiekybinius metodus, siekiant kuo tikslesnių prognozių ir panaudojant keik įmanoma daugiau turimų duomenų, tinkančių atitinkamos rizikos vertinimui.

Vertinant riziką svarbu pasirinkti ne tik racionaliausią metodą, bet ir nustatyti rizikos tolerancijos kriterijų. Šis kriterijus yra laikomas bene svarbiausiu rizikos vertinimo atspirties tašku, kurį plačiai naudoja įvairios šalys. Sistema pasižymi principu, kad egzistuoja rizikos rūšių, kurias suinteresuotos šalys yra pasiryžusios prisiimti, derindamos patiriamą naudą ir priemones šiai rizikai sumažinti (žr. 9 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Nord Stream, 2009, p. 229.

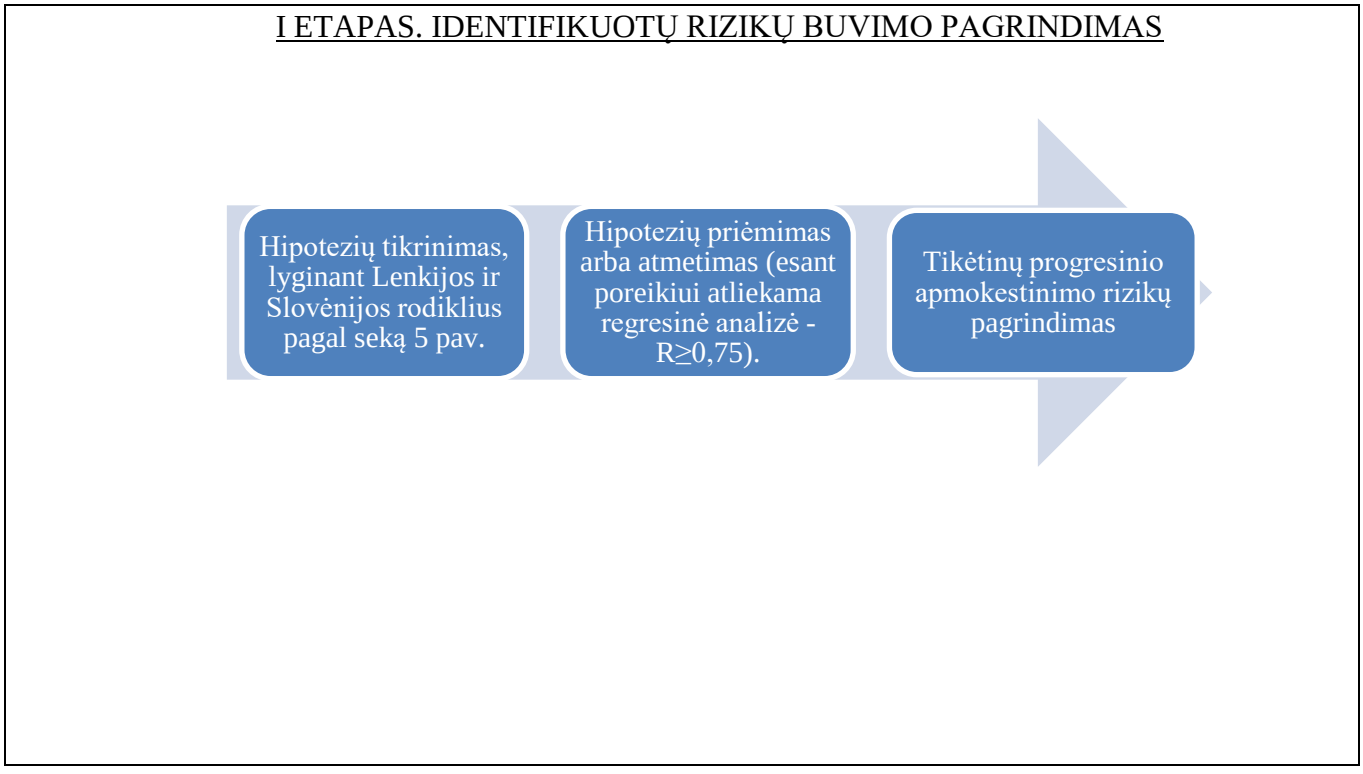
9 pav. Rizikos tolerancijos sistema

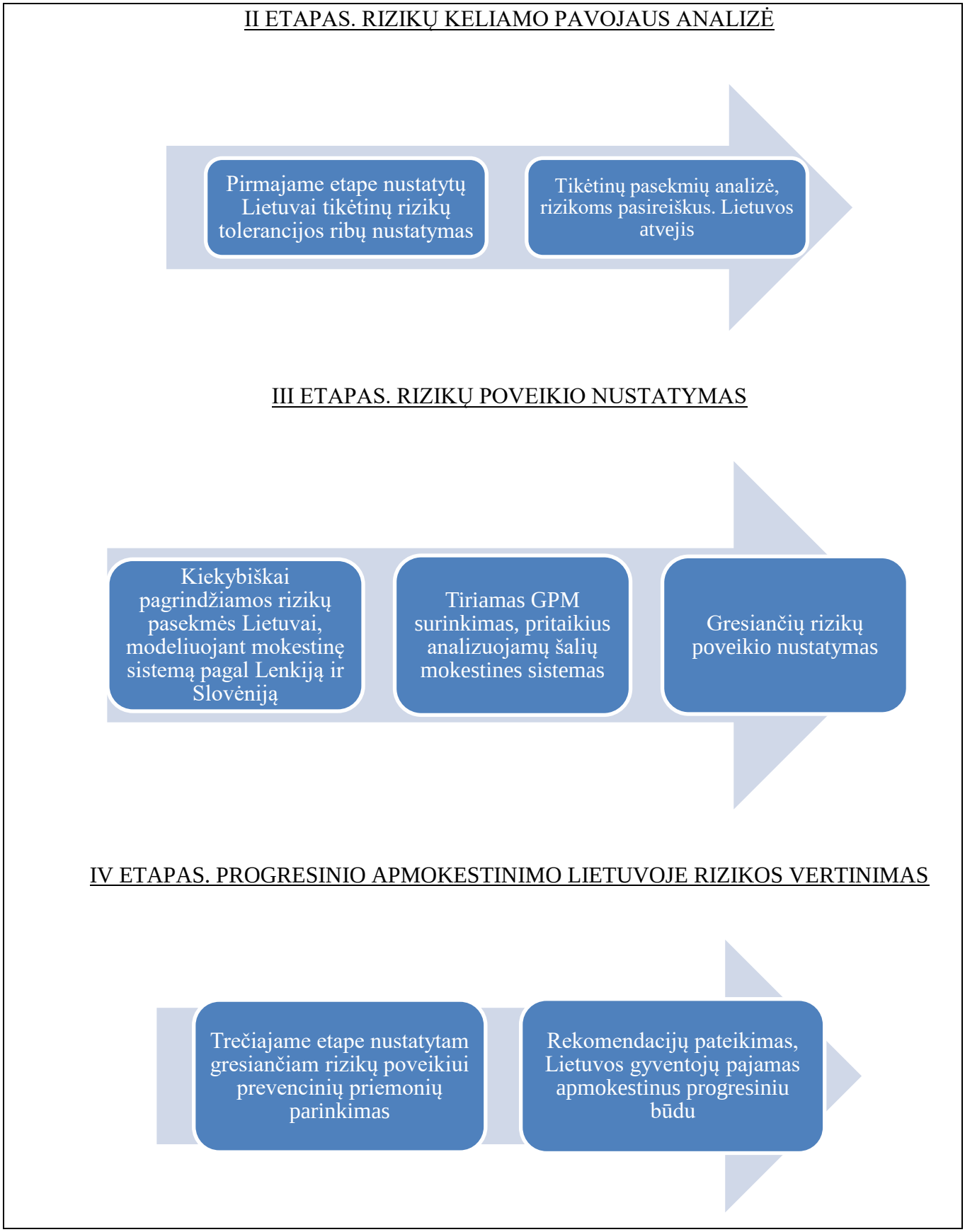
Rizikos tolerancijos sistemos viršuje esanti sritis vaizduoja riziką, kurios ūkio subjektas neprisiima, nepaisant gaunamos naudos. Apačioje – tokia rizika, kuri paprastai laikoma nereikšminga ir ją įmanoma gana lengvai kontroliuoti. Viduriniąją dalį sudaro sritis, kurioje rizika laikoma toleruotina - kada subjektas žino, kad riziką patirti verta ir ją paprasta kontroliuoti. Svarbu, kad rizika, esanti šioje dalyje būtų tinkamai įvertinta - kiek įmanoma sumažinta bei periodiškai peržiūrima. Taip pat rizikos tolerancijos kriterijus priklauso ir nuo ribų nustatymo tarp plačiai priimtinos, nepriimtinos ir

toleruotinos. Tai nustatoma stebėjimu, analizuojant, ką toleruoja šiuolaikinė visuomenė. Taigi, tai itin siejasi su socialine politika ir reikalauja išsamesnės analizės (Nord Stream, 2009). Dėl to rizikos vertinimas nėra paprastas, trumpas procesas. Siekiant atlikti detalų ir užtikrintą rizikos vertinimą dera skirti daugiau laiko stebėjimams bei analizėms.

Apibendrinant pagrindinius rizikos vertinimo principus, svarbu suprasti, kad rizikos vertinimas apima išsamius analitinius procesus. Dažnai skaitinės reikšmės neparodo tikrų sprendimų ir subjektai naudoja ne tik kiekybinį, bet ir kokybinį vertinimo metodą, atlikdami rizikos analizę laipsniškai nuo rizikos identifikavimo bei nusistatę, kuris vertinimo metodas jų sprendimams tinkamesnis. Rizikos vertinimas pakankamai subjektyvus procesas, itin priklausantis nuo nusistatyto rizikos tolerancijos kriterijaus bei atliktų įžvalgų, pateiktų ekspertų nuomonių. Dėl to vertinimas negali būti absoliučiai tikslus, tai daugiau rekomendacinio pobūdžio reiškinys, priklausantis ir nuo socialinių reiškinių analizės. Taigi, vertinant progesinio apmokestinimo rizikas Lietuvoje, svarbu sugeneruotą bendrą rizikos analizės schemą tinkamai pritaikyti Lietuvos rinkos sąlygoms ir nustatyti jos vertinimo metodiką. Tokiu būdu bus galima tiksliau vertinti gyventojų pajamų apmokestinimo rizikas, tinkamai adaptavus bendrą rizikos vertinimo schemą ir pritaikius jai teorinėje dalyje mokslininkų išskirtas įžvalgas bei kiekybinius duomenis, atspindinčius šalies socialinę – ekonominę padėtį.

2.2. Lietuvos progresinio pajamų mokesčio rizikos vertinimo metodika

10 pav. Progresinio Lietuvos gyventojų apmokestinimo rizikų vertinimo modeliavimo seka

Pagal teorinėje dalyje išskirtas progresinio apmokestinimo atliktų tyrimų išvadas matyti, kad dauguma mokslininkų pritaria progresiniam gyventojų pajamų apmokestinimui ir savo tyrimuose analizuoja, šio metodo ypatumus (Weller ir Rao, 2008, Radonshiqi, 2016, Novošinskienė, 2000, Šiaulienė, 2017, Conesa ir Krueger, 2005, Lazutka, 2017), o didžioji ES šalių mokesčių formuotojų dalis yra šiuo metodu apmokestinusi gyventojų pajamas. Kita vertus, mokslininkų buvo išskirti ir akivaizdūs progresinio apmokestinimo trūkumai, kuriuos galima įvardyti kaip šio mokestinio metodo tikėtinas rizikas:

- Gautų pajamų slėpimas (augantis šešėlis);
- Vengimas dirbti (nedarbas);
- Užsienio investicijų sumažėjimas;
- Mokesčių administravimo kaštų augimas;
- Visuomenės klasių supriešinimas;
- Mažėjantis kapitalo kaupimas.

Visgi praktikoje trūksta išsamesnių tyrimų, patvirtinančių šių rizikų egzistavimą bei numatančių prevencinių priemonių šioms rizikoms optimizuoti (jei jos išties yra), apmokestinus gyventojų pajamas progresiniu metodu. Dėl to šiame poskyryje yra pateikiamas Lietuvos gyventojų pajamų progresnio apmokestinimo rizikų vertinimo modelis. Pabrėžtina, kad modelis formuojamas darant atitinkamas prielaidas, su apribojimais ir susideda iš keturių etapų.

Modelio pirmojo etapo struktūrą lėmė mokslinių šaltinių apibendrintos išvados tiriama tema bei analizuojamų valstybių statistiniai duomenys, patvirtinantys, jog valstybėms apmokestinus gyventojų pajamas progresiniu būdu, šalyje juntami tam tikri ekonominiai bei socialiniai pakitimai. To pasekoje buvo išsikeltos keturios hipotezės. Joms patvirtinti arba atmesti reikalinga atlikti detalesnę statistinių duomenų analizę tiek Lietuvos, tiek progresinį gyventojų apmokestinimą pasirinkusių Lenkijos bei Slovėnijos valstybių (šios valstybės yra panašaus ekonominio išsivystymo lygio kaip ir Lietuva, lyginant su kitomis ES valstybėmis, taikančiomis progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą). Analizuojamų valstybių gyventojų pajamų mokestį, kuris yra vienas svarbiausių šalių biudžetuose ir sudaro reikšmingą dalį visų surenkamų mokesčių, galima palyginti įvertinus šio apmokestinimo tarifus, mokesčio bazes bei apžvelgiant šalyse vyraujančius minimalius ir vidutinius bruto darbo užmokesčius. Remiantis VMI, Lenkijos finansų ministerijos ir KPMG pateiktais statistiniais duomenimis galima sudaryti šių šalių lyginamąją gyventojų pajamų apmokestinimo tarifų ir mokesčio objektų lentelę (žr. 3 lent.).

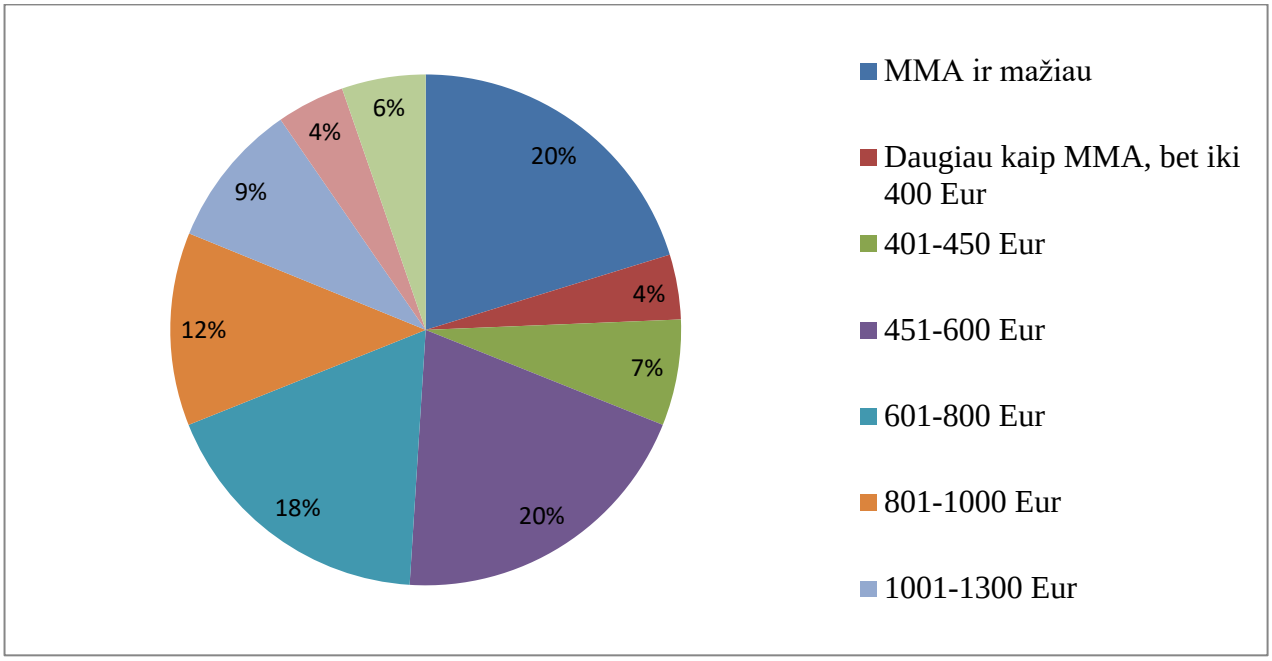
3 lentelė. 2017 m. gyventojų pajamų mokesčio bazių palyginimas

	Lietuva	**Lenkija**	**Slovėnija**
Tarifas	15 proc.	18 proc., 32 proc.	16 proc., 27 proc., 34 proc., 39 proc., 50 proc.
Mokesčio objektas	Visų rūšių pajamos	Visų rūšių pajamos	Visų rūšių pajamos

Šaltinis: sudaryta pagal VMI, Lenkijos Finansų ministerijos ir KPMG duomenis (2017)

Lyginamosiose šalyje yra apmokestinamos visos gyventojų gaunamos pajamos, tik skirtingais tarifais (Lietuvoje tarifas mažiausias, Slovėnijoje pajamų apmokestinimo tarifai didžiausi). Lietuvoje 2016 metų paskutinį ketvirtį visi dirbantys asmenys siekė 1 346 000 ribą, Lenkijoje dirbo 16 281 000 gyventojai, Slovėnijoje – 824 485 000 (Trading Economics, 2017). Dėl to galima daryti prielaidą, kad Slovėnijoje mokesčių administratoriai siekia didinti mokesčių tarifus, kadangi dirbančiųjų skaičius čia nėra itin didelis. Taip pat šiuo atžvilgiu tikslinga patikrinti ir H_2, siekiant nustatyti, ar neaukštam gyventojų užimtumui įtakos gali turėti laipsniški gyventojų mokesčių tarifai. Šiose šalyse vyraujantis nedarbo lygis 2016 metais buvo: Lietuvoje - 7,6 proc., Lenkijoje – 5,5 proc., Slovėnijoje – 7,8 proc. (Countryeconomy, 2017). Taigi, Lenkijoje lyginant šias tris valstybes, gyventojų užimtumas yra didžiausias, o Lietuvoje ir Slovėnijoje daugmaž panašus. Pabrėžtina, kad atliekant progresinio apmokestinimo modeliavimą bus daroma prielaida, jog dirbantys asmenys visi dirba pagal darbo sutartis ir moka standartinius pateiktus 3 lentelėje gyventojų pajamų mokesčio tarifus.

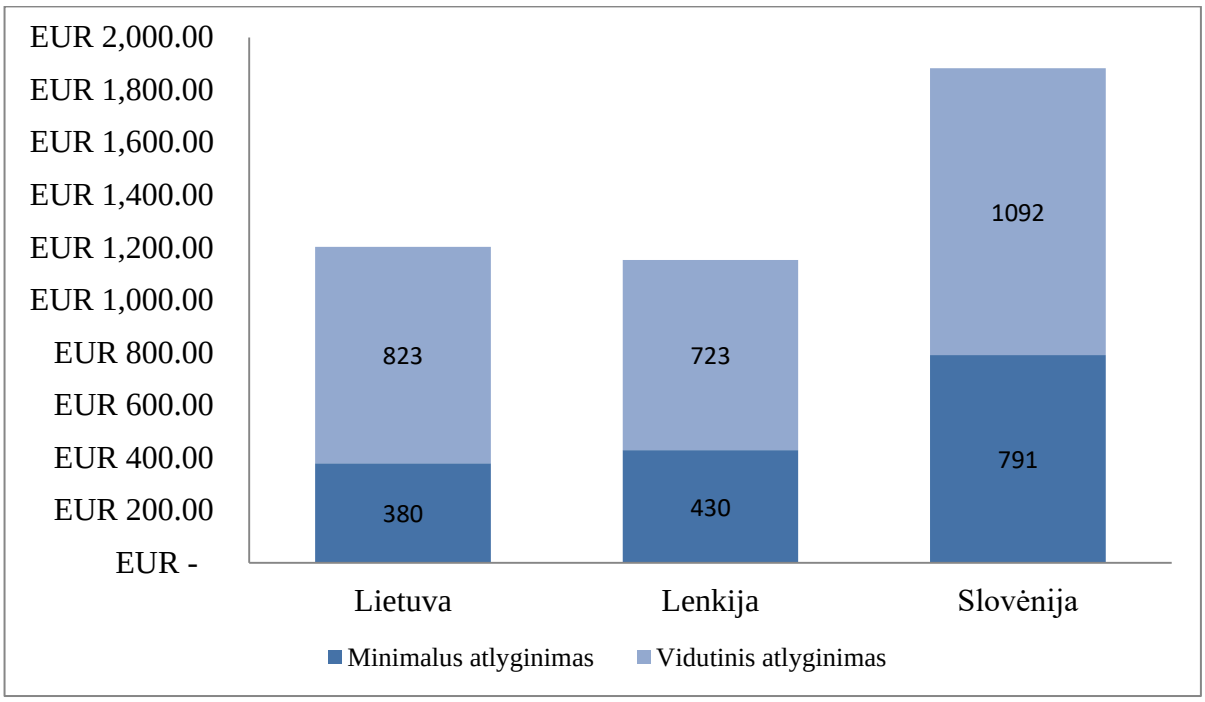
Siekiant ištirti Lietuvai gresiančias rizikas, įvedus progresinį gyventojų apmokestinimą, tikslinga išsamiau analizuoti, kaip yra pasiskirstę darbuotojai pagal gaunamą bruto atlyginimą. Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenis (2017) 2016 metais Lietuvos gyventojų darbo užmokestis buvo suskaidytas į septynias grafas (žr. 11 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Oficialiosios statistikos portalo duomenis, 2017.

11 pav. Lietuvos darbuotojų bruto darbo užmokesčio pasiskirstymas 2016 m.

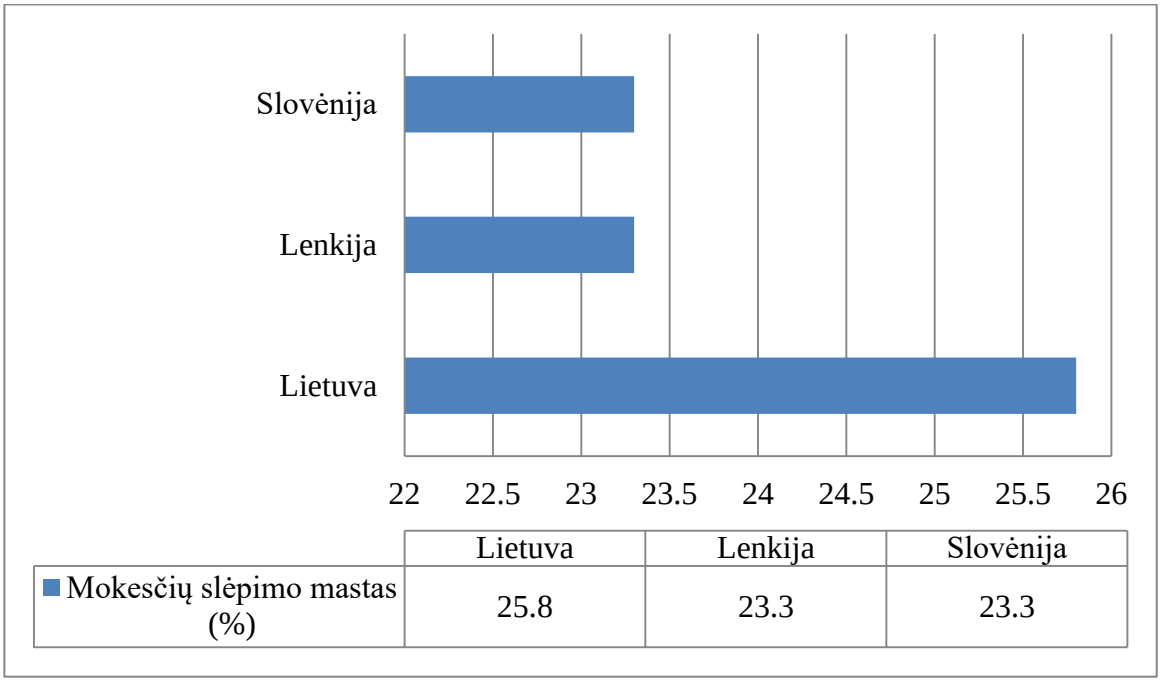
Lietuvoje 2016 metais buvo trys pagrindinės grupės pagal gaunamą darbo užmokesčio dydį: uždirbantieji mažiau kaip minimalus mėnesinis atlyginimas, uždirbantieji nuo 451 Eur iki 600 Eur bei trečioji grupė – nuo 801 Eur iki 1000 Eur, o vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2016 metų antrąjį ketvirtį siekė 772 Eur. 11 pav. duomenys pagrindžia faktą, jog viena didžiausių Lietuvos gyventojų grupių yra uždirbantys minimalų mėnesinį atlyginimą arba mažiau, kas vaizduoja pakankamai didelę visuomenės klasių atskirtį. Visų trijų analizuojamų valstybių minimalios algos bei vidutiniai darbo užmokesčiai 2016 metais pateikti 12 pav.

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento ir Reinisfischer duomenis

12 pav. 2016 m. Lietuvos, Lenkijos ir Slovėnijos bruto darbo užmokesčiai

Lietuvoje minimalus mėnesio atlyginimas 2016 metais siekė 380 Eur ir buvo mažiausias lyginant su Lenkija ir Slovėnija. Tačiau vidutinis darbo užmokestis buvo didesnis nei Lenkijoje ir siekė 823 Eur. Slovėnijoje tiek minimalus, tiek vidutinis darbo užmokesčiai buvo ženkliai didesni ir lenkė Lietuvą bei Lenkiją. Dėl to įdomu, ar pasitvirtins H_1, identifikuojanti vieną iš progresinio apmokestinimo rizikų – skatinimą gyventojus slėpti mokesčius. Kadangi Slovėnijoje vidutinis darbo užmokestis yra ženkliai aukštesnis tarp lyginamų šalių, gyventojai turėtų mokėti pakankamai nemažus mokesčius, tad aktualu apžvelgti, kokie yra šalyje vyraujantys šešėlio mastai. Deja, 2016 metais nėra atlikta mokslinių tyrimų, diskutuojančių apie mokesčių slėpimo paplitimą, tad tyrime bus remiamasi 2014 metų duomenimis. Mokesčių šešėlio mastai Lietuvoje, Lenkijoje bei Slovėnijoje pateikti 13 pav.

	Lietuva	Lenkija	Slovėnija
Mokesčių slėpimo mastas (%)	25.8	23.3	23.3

Šaltinis: sudaryta pagal Schneider, 2015, p. 5.

13 pav. 2014 m. Lietuvos, Lenkijos ir Slovėnijos šešėlinės ekonomikos palyginimas

Remiantis F. Schneider (2015) atliktu ES valstybių šešėlinės ekonomikos tyrimu, pastebėtina, kad Lenkijos ir Slovėnijos ekonomikos šešėlis 2014 metais buvo vienodo dydžio, o Lietuvoje pasireiškė aukštesniu tarifu ir siekė kone 26 proc. Tad pakankamai aukštam šešėlio lygiui analizuoti derėtų atlikti papildomų tolesnių tyrimų.

Siekiant nustatyti, ar mokesčių tarifų dydžiai ir jų kiekis šalyje turi įtakos progresinio apmokestinimo galimų rizikų atsiradimui, reikia apžvelgti ir analizuojamų valstybių užsienio investicijų kiekį, nedarbo lygį, mokesčių slėpimo mastą bei mokesčių administravimo kaštų dydį, vadovaujantis naujausiais duomenimis. Remiantis Lietuvos Banko rodikliais (2017) galima daryti išvadą, kad 2016 metais tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje itin sumažėjo ir sudarė neigiamą srautą – 187,9 mln. Eur. Slovėnijoje tiesioginių užsienio investicijų srautas tais metais buvo teigiamas ir siekė 781 mln. Eur., Lenkijoje – 9 649 mln. Eur. (United Nations conference on Trade and Development, 2017). Siekiant patvirtinti arba atmesti H_3, aktualu palyginti analizuojamų valstybių kelerių metų iki progresinio apmokestinimo ir po, užsienio investicijų srautų kitimą, kad prieti išvados, ar aukštesni mokesčių tarifai išties neskatina užsienio investicijų.

Analizuojant progresinio apmokestinimo rizikas, svarbu apžvelgti ir administracinių kaštų pasiskirstymą šalyse. Šis rodiklis yra sudėtingai nustatomas ir susideda iš kelių kintamųjų, tad modelyje bus remiamasi OECD (2015) pateiktais 2013 metų rodikliais, kurie pateikti analizuojant

administracinių mokesčių sąnaudų ir grynųjų pajamų santykį. Lenkijoje 2013 metais mokesčių administravimo išlaidos sudarė 1,6 proc. visų mokesčių pajamų, Slovėnijoje 0,89 proc., Lietuvoje šis rodiklis 2013 metais buvo mažiausias ir siekė 0,81 proc.

Taigi, remiantis statistikos duomenimis pirmajame rizikų vertinimo etape, bus tiriamas identifikuotų progresinio apmokestinimo rizikų buvimas: analizuojamas mokestinės bazės šešėlis, nedarbas, užsienio investicijų kaita bei mokesčių administravimo kaštų dydis lyginant duomenis treji metai iki progresinių mokesčių įvedimo ir treji metai, kuomet mokestis jau yra taikomas gyventojų pajamoms apmokestinti. Atliekant lyginamąją rodiklių analizę nuosekliai bus tikrinamos išsikeltos hipotezės pagal sudarytą hipotezių tikrinimo seką (žr. 5 pav.) ir pagrįstos tikėtinos progresinio apmokestinimo rizikos, darant prielaidą, kad jos gali grėsti ir Lietuvai, gyventojų pajamas apmokestinus progresiniu būdu.

Patvirtinus arba paneigus šių galimų progresinio apmokestinimo rizikų egzistavimą praktiškai, antrajame rizikų vertinimo modelio etape bus vertinamas rizikų keliamas pavojus Lietuvos socialiniams reiškiniams bei nustatomos visuomenės rizikos toleravimo ribos. Rizikos toleravimo ribai nustatyti bus remiamasi visuomenės nuomonės tyrimo duomenis, ar Lietuvos gyventojai sutiktų su progresiniu pajamų apmokestinimu, kuris buvo atliktas 2011 metais, „Spinter tyrimų". Deja, vėlesniais metais Lietuvoje nebuvo atlikta naujų tyrimų progresinio apmokestinimo klausimu. Jei daugiau kaip pusė respondentų negatyviai priima šį pokytį, laikytume Lietuvos visuomenę konservatyvia ir priskirtume jai žemiausią rizikos toleravimo ribą, kuri, tikėtina, būtų visuomenei priimtina – 10 proc. negatyvus rodiklių pokytis.

Trečiasis vertinimo etapas pasižymi rizikos poveikio analize. Bus atliekamas modeliavimas – Lietuvos mokestinė sistema kuriama pagal Lenkijos ir Slovėnijos pavyzdžius. Imituojamas progresinio apmokestinimo įvedimas dabartinėmis sąlygomis Lietuvoje. Tokiu būdu kiekybiškai pagrįsime rizikų pasekmes, nustatytas antrajame etape. Bus tiriama, kaip pakistų mokesčio surinkimo dydis, pritaikius analizuojamų šalių mokesčių modelius (supaprastintu proporciniu būdu lyginami duomenys, kiek į biudžetą Lietuvoje būtų surinkta pajamų su surinktomis 2016 metais, pritaikius 15 proc. tarifą visiems dirbantiesiems). Lyginamas pokytis, remiantis Lietuvos dirbančiųjų skaičių išreiškiančiais duomenimis, atlyginimų pasiskirstymu bei adaptavus Lenkijos bei Slovėnijos mokestines sistemas. Jei pritaikius progresines mokesčių sistemas bus matyti, kad pajamų į biudžetą surenkama daugiau – reikšminga aptarti tikėtinas rizikas, galimai pasireiškiančias Lietuvos valstybėje.

Ketvirtajame tyrimo etape pateikiamos prevencinės priemonės, kaip optimizuoti numatytas rizikas bei bendro pobūdžio rekomendacijos (reikalinga atlikti tolesnius tyrimus racionalioms prevencinėms priemonėms identifikuoti) dėl tikėtinų rizikų Lietuvos gyventojų pajamas apmokestinus pagal Lenkijos bei Slovėnijos mokestines sistemas. Kadangi tyrimas atliekamas supaprastintomis

sąlygomis, pritaikius abiejų šių valstybių apmokestinimo sistemas Lietuvai, vertinamos tik jau anksčiau identifikuotos rizikos bei jų pasireiškimo lygmuo, neatsižvelgiant į daugelį svarbių faktorių, kurių tyrimui reikėtų atlikti detalesnes analizes tolesniuose moksliniuose darbuose. Progresinio Lietuvos gyventojų apmokestinimo rizikų vertinimo nuosekli modeliavimo seka pateikta 10 pav.

Pabrėžtina, kad rizikų vertinimas atliekamas supaprastintu būdu, lyginant pasirinktų ES valstybių, progresiniu metodu apmokestinusių gyventojų pajamas, statistinius duomenis bei pritaikant jų mokestinę sistemą Lietuvos valstybei. Identifikuoto, keturių etapų, GPM modelio reikšmė - galimybė pagrįsti arba atmesti mokslinių šaltinių pagalba nustatytas apmokestinimo rizikas (tikėtinų progresinio apmokestinimo rizikų gali būti ir daugiau – vertinimui pasirinktos pagrindinės). Tokiu būdu pavyks racionaliau pateikti išvadas dėl laipniško Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio tikėtinų rizikų egzistavimo bei pateikti siūlymus, kaip šias rizikas derėtų optimizuoti iki priimtino lygio, ką ir laikysime šio vertinimo, pasitelkiant pateiktą modelį, galutiniu rezultatu – įvertinti, ar progresinis gyventojų pajamų apmokestinimas yra reikalingas Lietuvai ir numatyti galimas rizikas, pasekmes bei prevencines priemones joms optimizuoti. Rizikų vertinimas yra pateikiamas rekomendacinio pobūdžio.

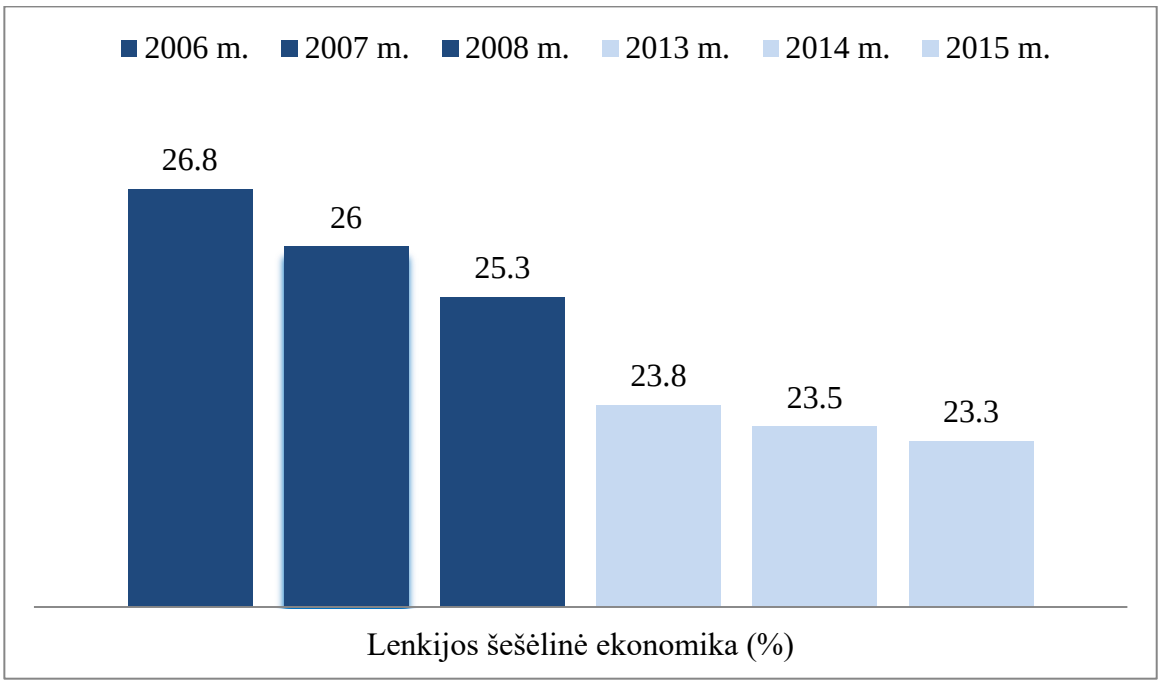
3. LIETUVOS PROGRESINIO GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO RIZIKOS VERTINIMAS

3.1. Progresinio gyventojų pajamų mokesčio rizikų įvertinimas

Siekiant pagrįsti teorinėje dalyje mokslininkų identifikuotas progresinio apmokestinimo rizikas, pirmiausia dera patikrinti hipotezes ir jas priimti arba atmesti, kas turės įtakos tolimesnei tyrimo eigai, remiantis numatyto modelio etapais. Tokiu būdu kiekybiškai bus nustatytas prieš tai aptartų rizikų egzistavimas ir patikslintos mokslininkų diskusijos dėl pagrindinių neigiamų pasekmių, kurios, pasak jų, paprastai pastebimos šalims įvedus progresinį gyventojų pajamų apmokestinimą.

Hipotezės bus tikrinamos nuosekliai, 5 pav. pavaizduota seka, lyginant Lenkijos bei Slovėnijos statistinius rodiklius. Kadangi progresinis dviejų tarifų gyventojų apmokestinimas Lenkijoje buvo priimtas 2009 metais, tirsime 2006-2008 metų rodiklius ir trejus metus pasirinktai po 2009 metų reformos. Slovėnijos statistinius duomenis analizuosime prieš įvedant didesnius progresinio apmokestinimo tarifus 2013 metais (atsirado 50 proc. pakopa): 2010 – 2012 metus ir trejus metus pasirinktinai po šių apmokestinimo pokyčių, arba 2007 metų ribą, kada buvo įvestos mokestinės nuolaidos.

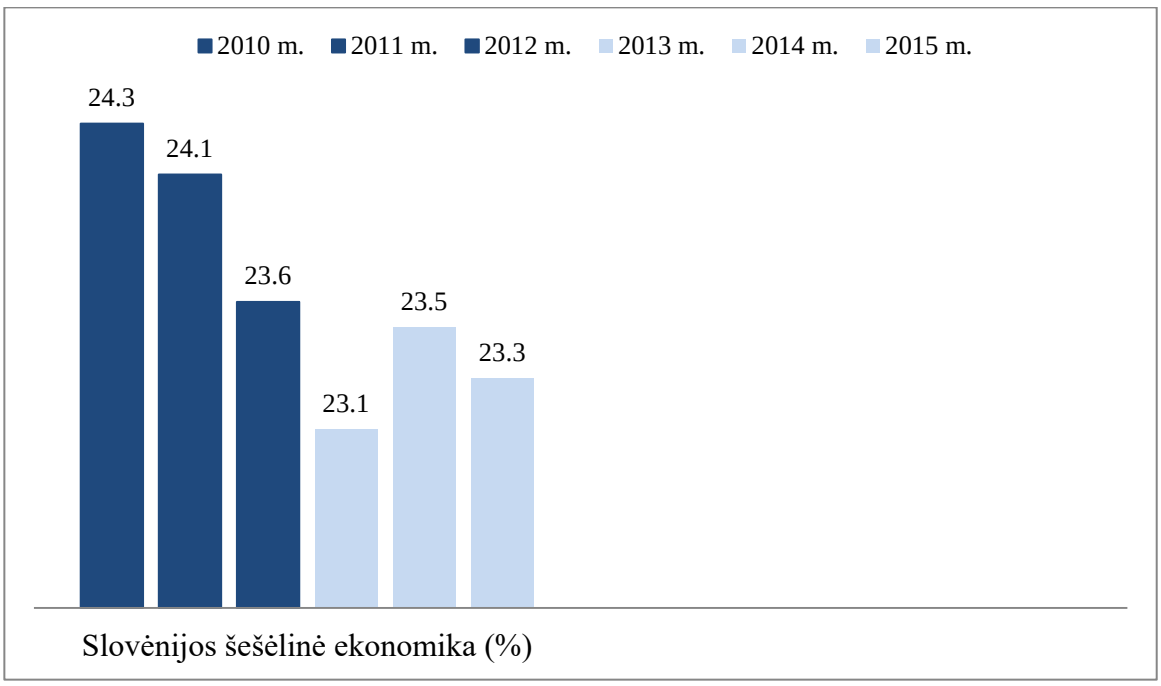
Tikrinant H_1 (progresinis pajamų apmokestinimas skatina slėpti mokesčius), atliekama lyginamoji mokesčių šešėlio analizė, remiantis F. Schneider (2015) atliktu tyrimu. Analizuojant Lenkijos statistinius duomenis prieš laipsnišką pajamų apmokestinimą (iki 2009 metų) ir po, matyti, kad procentaliai, įvedus progresinį apmokestinimą ekonominio šešėlio dydis šalyje sumažėjo (žr. 14 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Schneider, 2015, p. 6.

14 pav. Lenkijos šešėlinės ekonomikos dydis iki ir po progresinio apmokestinimo įvedimo

Siekiant racionalumo pagrindžiant arba atmetant H_1 svarbu apžvelgti ir Slovėnijos šešėlinės ekonomikos mastą analizuojamu laikotarpiu (žr. 15 pav.).

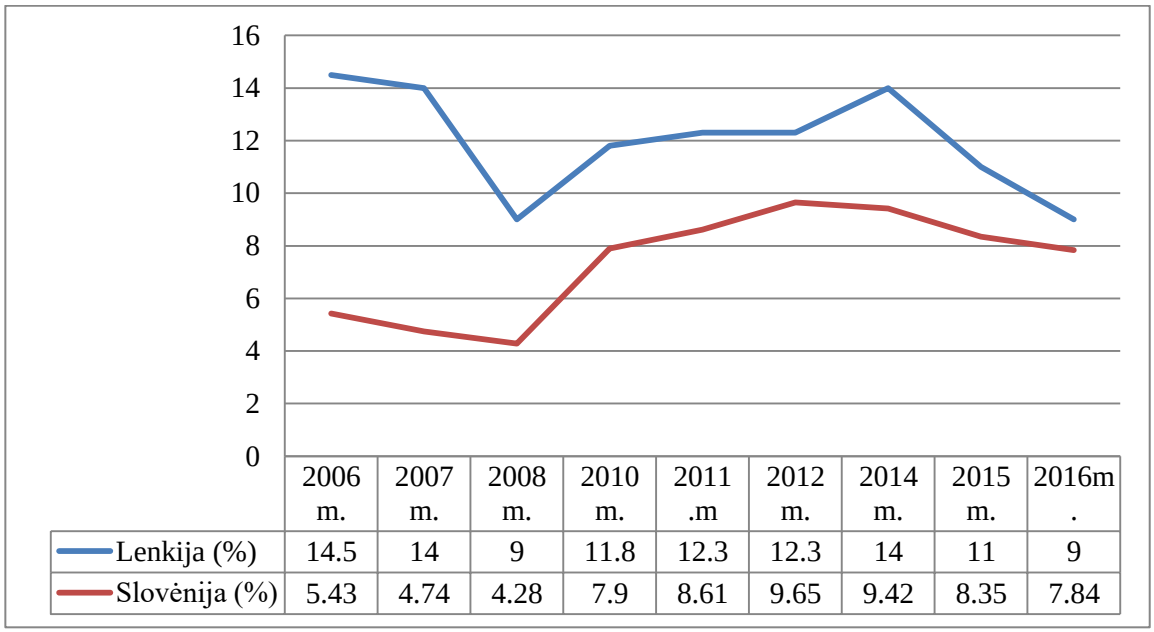

Šaltinis: sudaryta pagal Schneider, 2015, p. 6.

15 pav. Slovėnijos šešėlinės ekonomikos dydis iki ir po progresinio apmokestinimo įvedimo

Slovėnijoje 2013 metais įvedus progresinio apmokestinimo reformas, sumažėjo šešėlinės ekonomikos dydis 0,5 proc., tačiau 2014 metais vėl bene susilygino su prieš tai buvusiais metais. Kita vertus lyginant trejus metus iki reformos ir trejus metus po jos, matyti, kad po reformos vidutinis bendras šešėlio procentas sudarė 23,3 proc, o prieš reformą – 24 proc. Dėl to prieš atmetant hipotezę dar patikrinsime abiejų šalių analizuojamais metais gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų santykį. Remiantis Eurostat (2017) pateiktais Lenkijos ir Slovėnijos statistiniais duomenimis tiriamaisias metais, Lenkijoje vartojimo išlaidos po progresinio pajamų apmokestinimo – mažėjo, Slovėnijoje – augo. Atitinkamu laikotarpiu Lenkijoje namų ūkių pajamos didėjo, o Slovėnijoje – krito. Matome atvirkštinę situaciją, kada įvedus laipniškus tarifus, Lenkija pasižymėjo pajamų augimu ir vartojimo išlaidų mažėjimu, Slovėnijoje po mokesčių reformų pajamos mažėjo, o vartojimas augo. Dėl to nepastebėta, kad įvedus progresinį apmokestinimą abiejose šalyse tvirtai pasireikšų šešėlinės ekonomikos augimas. Tad daroma prielaida, kad Slovėnijoje galėjo pasireikšti ši šešėlinės ekonomikos rizika po didesnių mokesčių tarifų įvedimo, tačiau visgi tam reikalinga daugiau tyrimų, analizuojančių aplinkybes, galinčias turėti įtakos šiems rodikliams. Todėl H_1 šiuo atveju yra atmetama.

Analizuojant H_2 (laipsniški mokesčių tarifai mažina gyventojų užimtumą), remiamasi gyventojų nedarbo rodikliais Lenkijoje ir Slovėnijoje. Remiantis D. Bartyzel (2017) ir Europos centrinio banko (2017) statistiniais duomenimis, matyti, kad Lenkijoje analizuojamu laikotarpiu (2006 – 2008 metais ir 2014-2016 metais) bei Slovėnijoje (2010-2012 metais ir 2014-2016 metais) prieš progresinį apmokestinimą nedarbas buvo daugmaž panašaus lygio kaip ir po reformų. Pasiskirstymas procentaliai atsispindi 16 pav.

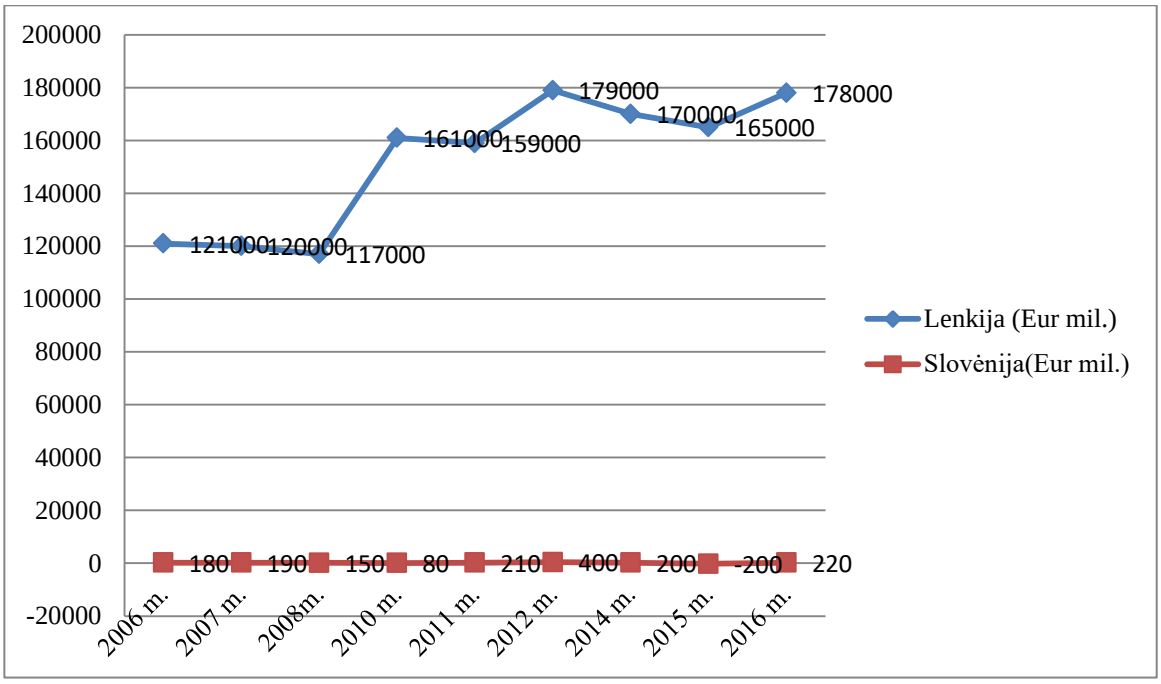
	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2010 m.	2011 .m	2012 m.	2014 m.	2015 m.	2016m .
Lenkija (%)	14.5	14	9	11.8	12.3	12.3	14	11	9
Slovėnija (%)	5.43	4.74	4.28	7.9	8.61	9.65	9.42	8.35	7.84

Šaltinis: sudaryta pagal Bartyzel (2017) ir Europos centrinis bankas (2017)

16 pav. Lenkijos ir Slovėnijos nedarbo rodiklių palyginimas

Galima daryti prielaidą, kad Slovėnijoje iki 2009 metų ekonominės krizės, nedarbas sudarė palyginti mažą procentą, lyginant su Lenkijos užimtumo statistika. Lenkijoje po progresinių mokesčių įvedimo (2009 m.) nedarbas keitėsi nežymiai ir išlaikė pakankamai panašų lygį. Akivaizdu, kad Slovėnijoje nedarbas siekė aukštesnius rodiklius. Taigi, pagal šiuos kiekybinius duomenis, galima teigti, kad gyventojų pajamas apmokestinus progresiniais laipsniškais tarifais, kurie yra pakankamai nemaži (ES mastu), nedarbas šalyse visgi paaugo, tad H_2 yra priimama.

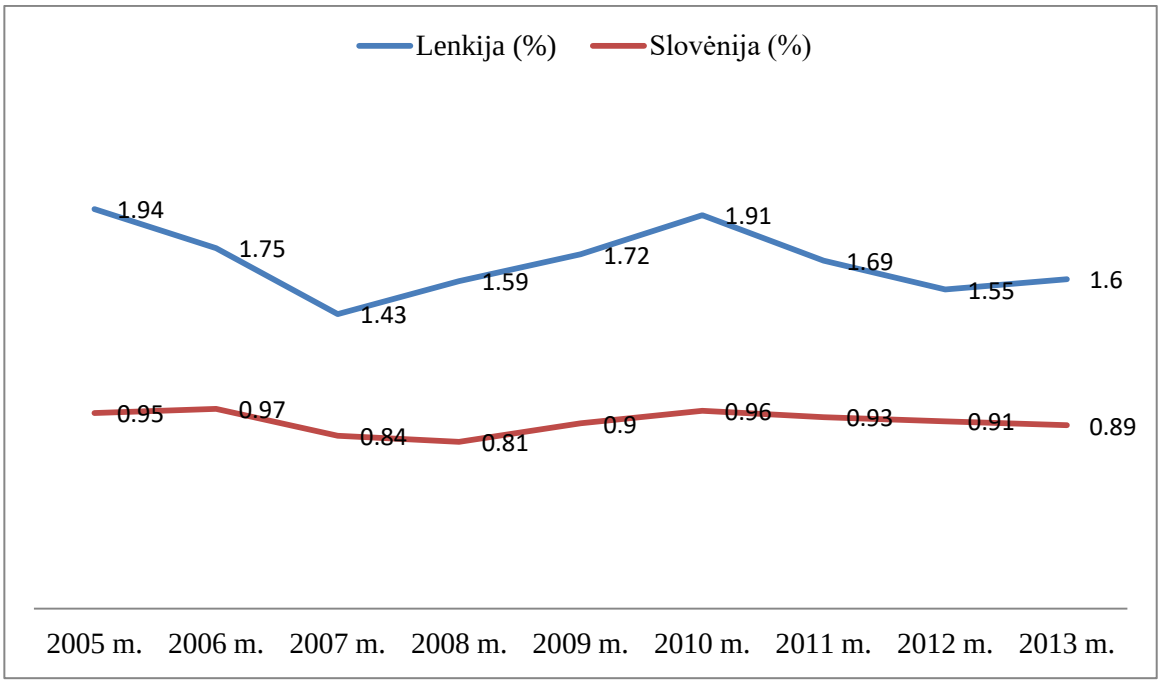
Tiriant H_3 (aukštesni, diferencijuoti mokesčių tarifai neskatina užsienio investicijų), lyginamos tiesioginės užsienio investicijos bei jų pokytis tiriamuoju laikotarpiu, remiantis Trading Economics (2017) ir Slovėnijos Banko (2013) rodikliais. Pastebėtina, kad investicijos Lenkijoje ir Slovėnijoje ženkliai skiriasi. Lenkijoje tiesioginės užsienio investicijos paskutiniu metu paaugo iki 176005 Eur mln., o Slovėnijoje tik iki 347,2 Eur mln. Akivaizdu, kad šalių investicinė aplinka yra absoliučiai skirtinga. Tikėtina, kad tam įtakos turi ir sudėtinga Slovėnijos mokesčių sistema bei itin aukšti tarifai (bendrame ES kontekste). Panašu, kad dėl to užsienio ivesticijos išlieka žemame, mažai laviruojančiame lygmenyje. Po 2013 metų mokesčių reformos, Slovėnijos užsienio investicijų rodikliai sumenko. Nors Lenkijos investicijos pakankamai svyravo, tačiau bendrame kontekste buvo truputį didesnės nei prieš progresinį apmokestinimą. Tad galima daryti išvadą, kad H_3 pasitvirtina, patikslinus, kad užsienio investicijų išties neskatina sudėtingas progresinis apmokestinimas aukštais mokesčių tarifais (žr. 17 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Trading Economics (2017)

17 pav. Lenkijos ir Slovėnijos tiesioginių užsienio investicijų rodiklių palyginimas

Galiausiai, svarbu patikrinti paskutiniąją išsikeltą hipotezę - H_4 - kuo daugiau mokesčių tarifų, tuo didesni administravimo kaštai. Remiantis OECD (2015) 2005 – 2013 metų atlikta administracinių mokesčių sąnaudų ir grynųjų pajamų santykio duomenimis, lyginami Lenkijos ir Slovėnijos rodikliai. Lenkijoje pagrindinis dėmesys šįsyk krypsta į 2009 metų ribą, Slovėnijoje svarbūs keli taškai – 2007 metų reforma, kada buvo padidintos papildomos nuolaidos mažas pajamas uždirbantiesiems ir 2013 metai, kada įvesta papildoma pajamų apmokestinimo grupė - 50 proc. tarifu (žr. 18 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal OECD (2015)

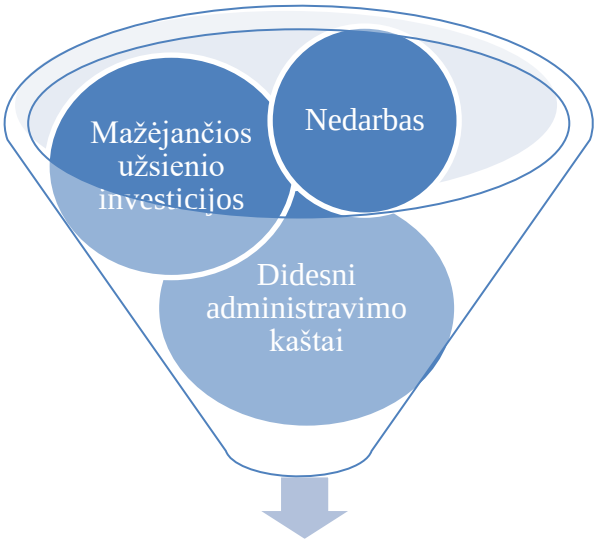
18 pav. Lenkijos ir Slovėnijos administracinių mokesčių sąnaudų ir grynųjų pajamų santykio rodiklių palyginimas

Žvelgiant į kertinius taškus, kuriuose atsispindi mokesčių reformos, pastebima, jog iškart po progresinių mokesčių įvedimo 2009 m. Lenkijoje analizuojamas rodiklis kelerius metus nuosekliai augo, tai leidžia daryti prielaidą, kad mokesčių administravimo ir grynųjų pajamų santykis buvo pakankamai aukštas. Tam galėjo turėti įtakos pasudėtingėjęs mokesčių administravimas. 2011 metais rodiklis stabilizavosi, tad tikėtina, kad po kelerių metų buvo rastas optimalesnis mokesčių administravimo metodas arba įvesti mokesčių tarifai leido surinkti didesnes gyventojų pajamas į biudžetą.

Slovėnijoje šis rodiklis kiek tolygesnis ir lyginant su Lenkijos – pastebimai žemesnis. 2007 metais, įvedus mokestines nuolaidas, rodiklis kiek krito ir lyginant su 2013 metais, kada atsirado papildomas gyventojų pajamų apmokestinimo tarifas, buvo didesnis, nei tuomet, kada buvo įvestos

nuolaidos. Dėl to galima teigti, kad yra tikėtina, jog daugiau mokestinių pakopų sukelia bent kelerių metų poveikį mokesčių administravimui, jį apsunkinant. Tad nors ir ne ilgalaikės, bet pasekmės yra jaučiamos, dėl to H_4 galima priimti ir teigti, kad pastaroji hipotezė pasitvirtino.

Apibendrinant hipotezių tikrinimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad mokslininkai diskusijų bei tyrimų metu pakankamai racionaliai išskyrė pagrindines negatyvias progresinio pajamų apmokestinimo rizikas, kurios tikėtina, galinčios pasireikšti apmokestinus gyventojų pajamas šiuo būdu. Lyginamosios statistinių duomenų analizės metu pasitvirtino trys hipotezės iš keturių. Taigi, galima teigti, kad įvedus pajamų apmokestinimą laipsniškais tarifais ir Lietuvoje, realu, jog šalyje bus sulaukta šių rizikų (kaip ir Lenkijoje bei Slovėnijoje):

19 pav. Pagrindinės tikėtinos progresinio pajamų apmokestinimo rizikos

Aktualu toliau analizuoti, ar šios rizikos yra tikėtinos, jei ir Lietuvoje gyventojų pajamos būtų apmokestinamos progresiniu būdu. Taigi, pirmiausia svarbu nusistatyti rizikų tolerancijos ribas bei atlikti jų keliamo pavojaus analizę Lietuvos ekonomikai bei socialiniams reiškiniams (žengti link antrojo identifikuoto rizikų vertinimo modelio etapo).

Remiantis „Spinter tyrimai" (2011) atliktais gyventojų nuomonės tyrimo duomenimis, matyti, kad Lietuvos gyventojai nepareiškė noro, kad jų pajamos būtų apmokestintos progresiniu būdu. Net du trečdaliai apklaustųjų negatyviai reaguotų, jei kistų pajamų mokestis ir būtų padalytas laipsniškai į keletą grupių, ypač, jei pokyčiai paliestų juos pačius. Iš to galima daryti prielaidą, kad pajamų mokesčio klausimu lietuviai yra pakankamai konservatyvūs, dėl to ir rizikų, susijusių su pajamų

apmokestinimu, riba būtų pakankamai žema. Šiuo atveju derėtų pasirinkti labai vengiančių rizikos ribą, kuri tesiektų 10-20 proc. rodiklių kitimo į vieną ar kitą pusę, apmokestinus pajamas laipsnišku būdu. Tikėtina, kad ši riba būtų visuomenės toleruotina (tikslesnei toleravimo ribai nustatyti reikalinga atlikti detalesnių, naujesnių stebėjimų, siekiant išsiaiškinti, kiek daug visuomenė toleruotų pokyčius). Taigi, vertinant rizikas, jei Lietuvoje būtų pritaikyta Lenkijos ar Slovėnijos mokesčių sistema, toleruoti derėtų tik analizuojamų statistinių duomenų pokytį negatyvia linkme ne daugiau kaip 10 proc.

Svarbu bendrai apžvelgti ir kokios tikėtinos pasekmės, jei Lietuvoje įvedus progresinį gyventojų apmokestinimą pasireikštų hipotezėmis patvirtintos tikėtinos rizikos: didėjantis nedarbas, užsienio investicijų mažėjimas, augantys mokesčių administravimo kaštai. Pasak T. Povilausko (2016), mažesnis nedarbo lygis itin prisideda prie vidutinio darbo užmokesčio augimo bei didėjančių vartojimo rodiklių. Taigi, šalies nedarbo lygis yra tiesiogiai priklausomas nuo bendros valstybės ekonominės būklės. Kuo ši geresnė, tuo mažesni nedarbo rodikliai. Iš to seka ir tų pačių užsienio investicijų pritraukimas. Tad yra akivaizdus tiesioginis šių dviejų galimų rizikų ryšys, kurios galima teigti, kad yra viena nuo kitos priklausomos. Dėl to, augant nedarbui, ne tik mažėtų gyventojų vartojimas, prastėtų bendra šalies ekonominė padėtis, tačiau nyktų ir investicinės aplinkos patrauklumas iš ko sektų inovacijų ir ekonomikos stangnacija.

Netiesioginė mokesčių našta – administravimo kaštai – sudėtingai išmatuojamas, tačiau kiekvieno mokesčių mokėtojo patiriamas reiškinys. Į šią sąvoką įeina tiek darbuotojų, administruojančių mokestį, darbo užmokesčiai, priemonės mokesčiui apskaičiuoti, mokesčių taisyklių tikslumas bei administravimo efektyvumas. Kartais gali būti, kad mokesčių administravimas kainuoja daugiau nei surenkama pačių mokesčių į biudžetą (Lietuvos Laisvosios rinkos institutas, 2000). Tokiu atveju mokestį būtų galima laikyti netgi nuostolingu. Dėl to prieš keičiant apmokestinimą ar įvedant naują mokestį, dera įvertinti, kiek kainuos mokesčio administravimas (vertinant ne tik tiesioginę administravimo kainą). Nuo to priklausys ir mokesčio tarifai bei pajamų suma, nukeliaujanti į biudžetą.

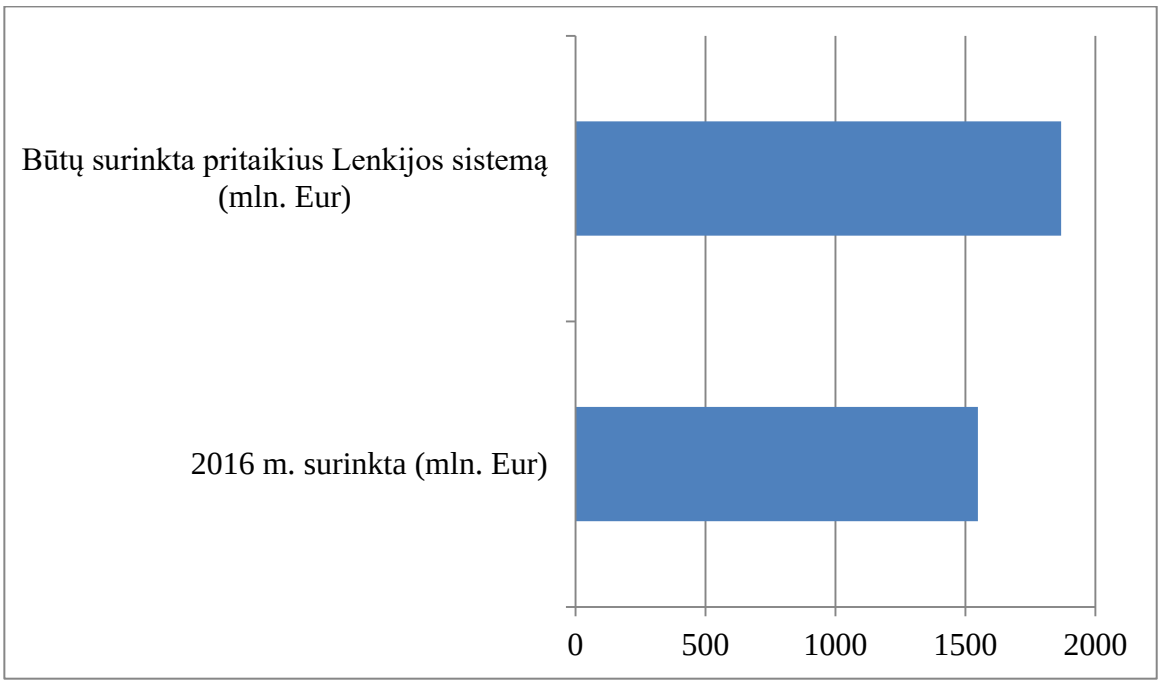
Taigi, pirmasis gyventojų pajamų apmokestinimo rizikos vertinimo etapas leido praktiškai pagrįsti mokslininkų identifikuotas pastarojo mokesčio rizikas ir patvirtinti H_1, H_2 ir H_3 kaip tikėtinas. Dėl to galima teigti, kad pagrindinės Lietuvos progresinio pajamų apmokestinimo tikėtinos rizikos yra augantis nedarbas, užsienio investicijų mažėjimas bei mokesčio administravimo kaštų rodiklių išaugimas. Vertinant pasekmes, tikėtinas atsiradus šioms rizikoms, verta vadovautis antrajame etape nustatyta toleruotina Lietuvos gyventojų rizikos riba – 10 proc. Tad Lietuvos mokesčių bazei pritaikius Lenkijos bei Slovėnijos progresinius tarifus, derėtų analizuoti nedarbo, užsienio investicijų bei mokesčių administravimo kaštų rodiklių pokytį, kuris būtų tenkinantis iki 10 proc. pakitęs nuo dabartinių statistinių duomenų. Šių rodiklių pagalba būtų galima daryti išvadą, kiek daug pasireikštų

tikėtinos pasekmės, bei pateikti racionalesnes prevencines priemones ir pasiūlymus šioms rizikoms optimizuoti iki priimtino lygio, nepatiriant itin didelių negatyvių reiškinių.

3.2. Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo progresiniu būdu modeliavimas

Remiantis 11 pav. duomenimis, atspindinčiais Lietuvos gyventojų darbo užmokesčio pasiskirstymą, pritaikysime Lenkijos bei Slovėnijos progresines mokestines sistemas Lietuvos atveju. Tokiu būdu kiekybiškai pagrįsime rizikų grėsmę bei palyginsime gautus rodiklius su dabartiniais Lietuvos proporcinės pajamų apmokestinimo sistemos duomenimis. Tai leis modeliuoti aplinkybes bei daryti prielaidas nedarbo, užsienio investicijų bei administravimo kaštų pokyčio pasireškimui. Taip pat parodys surenkamų pajamų į valstybės biudžetą tikėtiną raidą, atliekant imitacinius proporcinius skaičiavimus. Tokiu būdu pagrįsime pasireiškiančias rizikas, numatysime pasekmes bei galimas prevencines priemones rizikoms optimizuoti.

Taikant Lietuvos mokestinei bazei Lenkijos pavyzdį (neatsižvelgiant į neapmokestinamąsias pajamas), gyventojų pajamos iki 20 168 Eur per metus (1 680 Eur/mėn.) būtų apmokestintos 18 proc. tarifu, atėmus neapmokestinamą sumą, kuri šiuo atveju neskaičiuojama, o viršijus šį pajamų dydį – perviršis apmokestinamas 32 proc. tarifu. Taigi, akivazdu, kad visi Lietuvos gyventojai, uždirbantys iki 1680 Eur/mėn. bruto darbo užmokestį, mokėtų nebe 15 proc., o 18 proc. pajamų mokesčio tarifą. Galima sakyti, kad tai būtų itin didelė Lietuvos gyventojų dalis. Didesnį kaip 3 tūkst. Eur atlyginimą 2016 metais gavo vos 9 038 gyventojai (Lietuvos statistikos departamentas, 2017). Dėl to mokestinė našta paaugtų šiuo atveju visiems Lietuvos gyventojams be išimties, tad pajamų į valstybės biudžetą, tikėtina, kad būtų surenkama daugiau. Kita vertus, galima manyti, kad pasireikštų visos trys apmokestinimo rizikos – pasudėtingėjus mokesčio apskaičiavimui, išaugtų administravimo kaštai, dar labiau padidėjus mokestinei naštai, tikėtina, kad augtų ir šešėlis, ir gyventojų skaičius, siekiantis uždirbti oficialiai ne daugiau kaip 1 680 Eur/mėn. Iš to seka ir tikėtinas užsienio investicijų vangumas. Preliminarus proporcinis GPM surinkimo pokytis, pritaikius Lenkijos apmokestinimo sistemą pavaizduotas 20 pav.

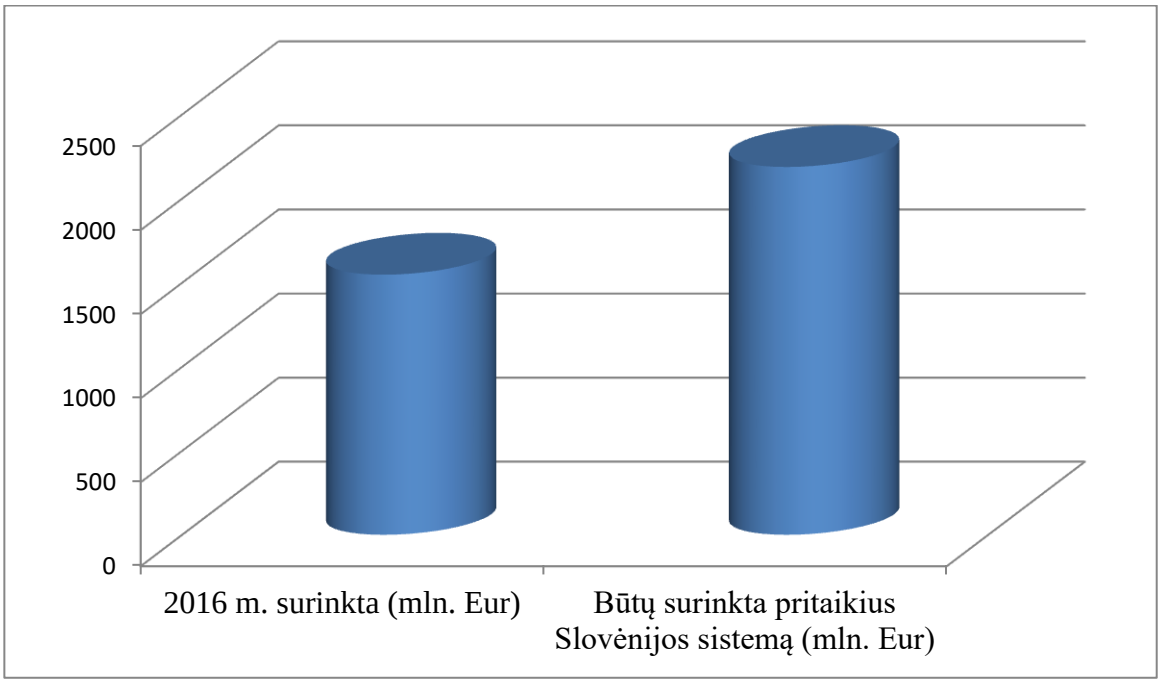

20 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio surinkimo palyginimas (Lenkijos atvejis)

Pritaikant Lenkijos mokestinės sistemos tarifus, remiamasi Finansų ministerijos, „Verslo žinių“ (2017) duomenimis, kad vos 1 proc. visų Lietuvos dirbančiųjų gyventojų uždirba daugiau kaip 1 680 Eur/mėn. ir Statistikos departamento (2017) pateiktais rodikliais, kad Lietuvoje dirba 1 346 000 asmenys. Taigi, matyti, kad inicijuojant laipsninį pajamų apmokestinimą į biudžetą būtų surinkta daugiau pajamų nei buvo surinkta 2016 metais, tačiau tikėtina, jog pasireikštų identifikuotų rizikų tikimybė. Dėl to mokesčių reformų iniciatoriai turėtų pasverti privalumus ir trūkumus, jei paaugtų biudžeto pajamos, tačiau pasireikštų ir visos trys nustatytos rizikos.

Taikant Slovėnijos gyventojų apmokestinimo tarifus (16 proc., 27 proc., 34 proc., 39 proc., 50 proc.) neatsižvelgiant į asmenines nuolaidas bei kitas aplinkybes ir vertinant GPM surinkimą per metus proporciškai, supaprastintu būdu, matyti, kad 16 proc. tarifu būtų apmokestinti asmenys, uždirbantys iki 668 Eur/mėn – apie 60 proc. Lietuvos dirbančių asmenų. 27 proc. tarifu – apie 30 proc. gyventojų, 34 proc. tarifu apie 9 proc. dirbančiųjų ir vos apytiksliai 1 proc. mokėtų 39 proc. ir 50 proc. tarifus. Vėlgi, akivaizdu, kad pritaikius šią apmokestinimo sistemą į biudžetą būtų surenkama daugiau pajamų lyginant su 2016 metais. Neženkliai, bet mokestinė našta visiems gyventojams ūgteltų, tačiau ne taip stipriai kaip pritaikius Lenkijos pajamų apmokestinimo modelį. Didžioji dalis dirbančių asmenų (apie 60 proc.) mokėtų labai panašų – 16proc. tarifą, kas ženkliai nesijustų asmeniškai (per mėnesį 7 Eur daugiau, jei uždirbama 668 Eur/mėn.), tačiau į valstybės biudžetą pajamų pokytis turėtų pasijusti. Kiek labiau jaustųsi kitai nemažai dirbančių gyventojų daliai, uždirbančiai iki 1700 Eur/mėn., kuri mokėtų

nebe 15 proc. tarifą, o 27 proc. Dėl to kiltų klausimas, koks galimas grįžtamasis ryšys į panašaus pobūdžio reformas. Galima daryti prielaidą, kad paūmėtų šešėlio apraiškos arba netiesioginės rizikos kaip auganti emigracija, lėtėjantys demografiniai procesai ir kt. Surenkamų pajamų pokytis pritaikius Slovėnijos metodą, lyginant su 2016 metais surinktais mokesčiais iš GPM pateiktas 21 pav.

21 pav. Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo palyginimas (Slovėnijos atvejis)

Taigi, pritaikius Slovėnijos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą Lietuvai, tikėtina, kad į biudžetą būtų surinkta ženkliai daugiau pajamų. Lyginant su duomenimis, gautais adaptavus Lenkijos mokestinę sistemą, pastebima, kad daugiausiai pajamų į biudžetą būtų surenkama įvedus panašią sistemą kaip Slovėnijos, kiek mažiau (bet daugiau nei šiuo metu) į biudžetą surinktume adaptavę Lenkijos sistemą ir mažiausiai pajamų surenkame šiuo metu (2016 m.), kada visi dirbantieji yra apmokestinami tuo pačiu 15 proc. tarifu. Nepaisant didesnių įplaukų į biudžetą, yra prielaidų, kad pritaikant Lenkijos tarifus, mažiausiai uždirbantieji pajustų didesnius pokyčius nei apmokestinus juos pagal Slovėnijos modelį, o pastarosios mokestinės bazės pritaikymas būtų “skaudesnis” turtingesniajai visuomenės grupei (priešingai nei Lenkijos pavyzdžiu).

Tad galima teigti, jog kelių pakopų mokesčių tarifai išties tikėtina, jog apsunkintų mokesčių administravimą ir padidintų kaštus, reikalingus administratorių išlaikymui, sistemų adaptavimui, diferencijuotam mokesčių surinkimo pritaikymui. Ko pasekoje, dalis tikėtinų biudžeto įplaukų nukeliautų šiems tikslams, kurie nėra tiesioginiai renkant šį mokestį. Taip pat kelių pakopų, laipsniška

pajamų apmokestinimo sistema gali būti sudėtingiau suprantama patiems gyventojams, kas visgi gali slopinti mokesčių surinkimo skaidrumą, skatinti jų vengimą. Taip pat tikėtina, kad įvedus aukštesnius mokesčių tarifus gali pasireikšti ir mažėjantis gyventojų užimtumo lygis, kas siejasi ir su užsienio investicijų srautų nykimu. Dėl to prieš įvedant progresinį apmokestinimą Lietuvoje, mokestinės sistemos formuotojams dera rimtai apsvarstyti, kurie prioritetai yra svarbesni bei kokios suinteresuotos šalys turėtų patekti į grupę, kurios rizikos toleravimas yra reikšmingiausias (manoma, jog visuomenė toleruotų pakitusius identifikuotus rizikų vertinimo rodiklius ne daugiau kaip 10 proc.).

Prieš priimant konkrečius sprendimus, progresinio apmokestinimo link, ir pagal modelį nuosekliai įvertinus rizikas, tikslinga joms optimizuoti rasti prevencinių priemonių, jei visgi pasirenkama priimti gyventojų pajamų apmokestinimo pokyčius. Svarbu, kad, išryškėjus prieš tai identifikuotoms ir hipotezėmis patvirtintoms visoms trims rizikoms, visuomenei nebūtų itin juntamos šių rizikų pasekmės, tokiu būdu nesudarant itin negatyvaus progresinių mokesčių įspūdžio ir pirmalaikio negatyvumo.

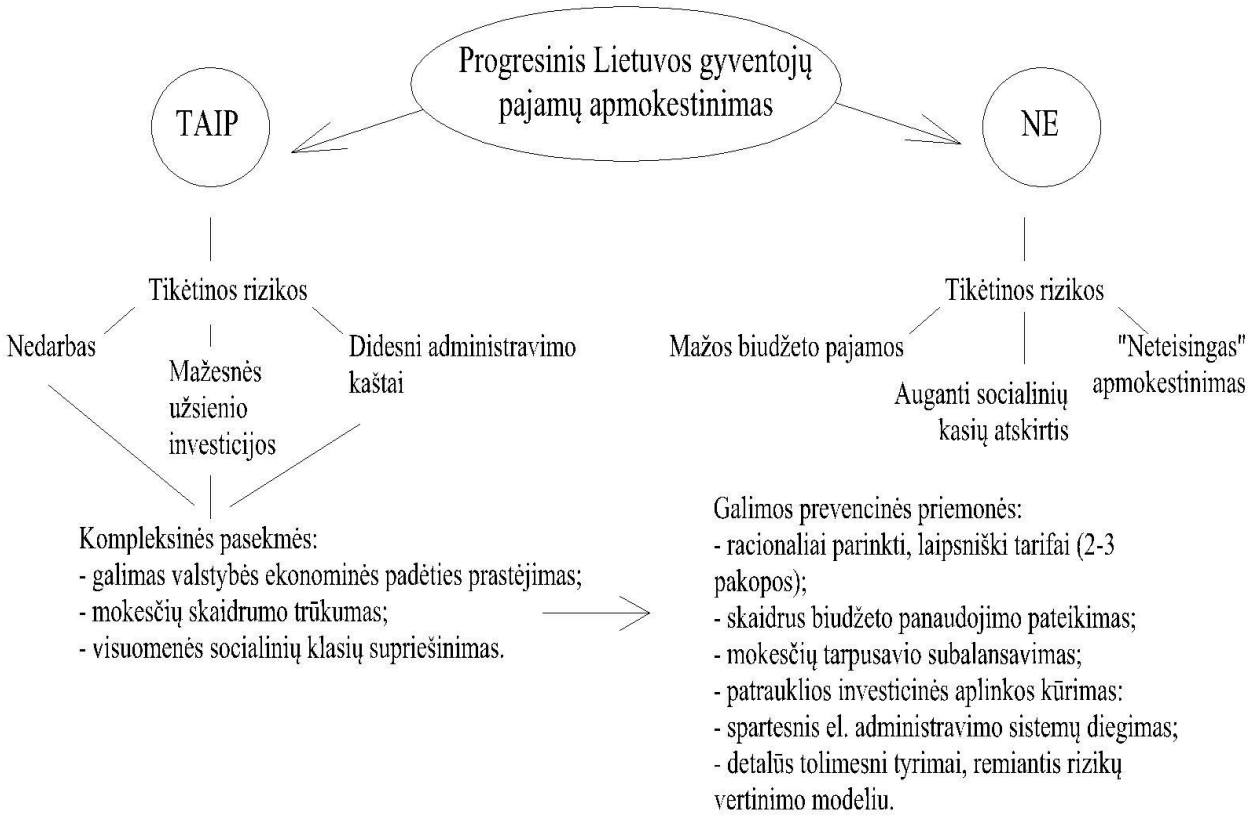
Rizikoms optimizuoti galima numatyti šias prevencines priemones: siekiant išvengti tikėtino nedarbo augimo, jeigu gyventojų pajamos būtų apmokestintos progresiniu būdu, derėtų nustatyti laipsniškai (ne šuoliais) augančius tarifus, kurie ne itin ženkliai būtų juntami žemiausiajai ir vidurinei klasėms ir kiek didesni didžiausias pajamas uždirbantiems asmenims. Kita vertus, svarbu nepamiršti ir skaidraus biudžeto lėšų panaudojimo pateikimo, kad visuomenė būtų supažindinta su tikslais, kodėl mokesčiai yra renkami ir, kad šie suteikia visuomenei apčiuopiamos naudos (profesionali socialinė ir sveikatos apsauga, tobulinama miestų aplinka, švietimas ir t.t.). Kitas aspektas – bendras keletos mokesčių suderinamumas, kuriuos fiziniai asmenys moka nuo uždirbamų pajamų, vartodami valstybės viduje, įsigydami turto ir kt. Siektina, kad visi mokami mokesčiai būtų tarpusavyje subalansuoti, o kai kur, pavyzdžiui, racionaliai įvestas apmokestinimas, kaip ekologinis ar turto mokesčiai.

Įvedant progresinį pajamų apmokestinimą svarbu sukurti ir patrauklią aplinką užsienio investicijų integracijai. Kadangi Lietuvoje pakankamai nemaži darbo mokesčiai, svarbu racionaliai suderinti šių mokesčių tarifus. Taip pat pagalvoti apie aukštos kvalifikacijos darbuotojų ruošimą, kas kurtų patrauklesnę aplinką investuotojams (mokesčius derinti ir su švietimu bei kitomis sritimis). Dėl to matyti, kad nustatytos rizikos yra ir tarpusavyje persipynusios bei glaudžiai susijusios su įvairiais socialiniais, ekonominiais, politiniais aspektais ir svarstant apie mokesčių pokyčius, verta į rizikas žvelgti kompleksiškai, kiek įmanoma labiau jas optimizuojant ir pritaikant prie nuolat kintančios aplinkos. Tad ir prevencinės priemonės turėtų būti parenkamos kompleksiniu būdu, vertinant visumą reiškinių, o ne pavienius aspektus.

Galiausiai, galima teigti, kad didesnių mokesčių administravimo kaštų išvengta taip pat nebūtų. Tačiau žvelgiant į analizuojamų valstybių pavyzdžius, tikėtina, jog administravimo kaštų augimas

kelerių metų bėgyje turėtų stabilizuotis, tinkamai adaptavus sistemą ir kiek įmamona supaprastinus jos valdymą. Tam gali padėti spartesnis elektroninių sistemų diegimas, popierinių šablonų pildymo atsisakymas, mažinimas tiesioginio bendravimo su mokesčių administratoriais bei kaip įmanoma paprasčiau sistemą pristačius ir pritaikius prie dirbančiųjų ir pajamų mokestį mokančiųjų poreikių. Be abejo, verta pagalvoti, ar tikrai reikia penkių pakopų progresinio mokesčio, kaip yra Slovėnijoje, kas dar labiau apsunkintų netiesioginę šio mokesčio naštą. Galima daryti prielaidą, kad derėtų rinktis ne tokią sudėtingą mokestinę bazę ir dėl adminstravimo kaštų sudėtingumo, ir dėl kitų susijusių rizikų.

Apibendrinant Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo progresiniu būdu modeliavimo rezultatus ir siekiant prieiti išvados, ar verta keisti egzistuojančią mokestinę sistemą, galima daryti išvadą, kad apmokestinus pajamas tiek pagal Lenkijos, tiek Slovėnijos mokestines sistemas, į Lietuvos biudžetą būtų surenkama daugiau pajamų, ko pasekoje galima tikėtis kokybiškesnės socialinės, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitų neatsiejamų valstybės funkcijų realizavimo. Kita vertus, inicijavus šiuos mokestinius pokyčius Lietuvoje, tikėtinas ir identifikuotų rizikų bei keliamų jų pasekmių pasireiškimas. Tad rizikoms valdyti būtinai reikalingos racionalios, iš anksto numatyto prevencinės priemonės, kurių tikslas - rizikų optimizavimas iki suinteresuotoms šalims priimtino lygio. Progresinio Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo vizualizacija, kurioje atsispindi modelio pagalba patvirtintos rizikos, jų pasekmės bei galimos prevencinės priemonės, pateikiama 22 pav.

22 pav. Progresinio Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo tikėtinos rizikos, pasekmės, prevencinės priemonės

Pagal atlikto rizikų vertinimo duomenis matyti, kad yra reali grėsmė, kad visos trys pagrindinės rizikos, patvirtintos hipotezėmis, išties galimai pasireikštų ir Lietuvoje. Tad tobulinant gyventojų pajamų mokesčio sistemą, verta į šį procesą žvelgti kompleksiškai, vertinant ne tik tiesioginius pokyčius kaip biudžeto pajamų pokytis, bet ir realias rizikų keliamas pasekmes pagal pateiktą rizikų vertinimo modelį, žvelgiant į kitus Lietuvoje įdiegtus mokesčius bei kintančią ekonominę aplinką, atliekant detalesnes analizes bei stebėjimus. Tokiu atveju galima būtų siekti teisingumo ir lygybės principų užtikrinimo per progresinio apmokestinimo prizmę. Dėl to prieš priimant konkretų sprendimą dėl Lietuvos gyventojų pajamų apmokestinimo progresiniu būdu, dera atlikti tolimesnius mokslinius tyrimus, leidžiančius detaliau vertinti rizikas, vadovaujantis pateikto modelio etapais, bei priimti konkretų sprendimą šio reikšmingo visuomenei bei valstybei klausimo atžvilgiu.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Pirmoje dalyje pateiktos mokslininkų diskusijos leido ištirti pagrindines progresinio pajamų apmokestinimo ypatybes (privalumus bei trūkumus), identifikuojant jas per mokslinių darbų analizę ir panašaus ekonominio lygio kaip Lietuva – Lenkijos ir Slovėnijos – progresinio pajamų mokesčio bazių vertinimą. Tokiu būdu buvo identifikuotos prielaidos rizikų vertinimo modelio sudarymui (išsikeltos keturios hipotezės, remiantis apibendrintomis, mokslininkų nustatytomis, pagrindinėmis pasekmėmis, kurias valstybės tariamai patiria po savitai pritaikyto progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo). Išskiriamos ir tikrinamos šios tikėtinos rizikos: mokesčių slėpimas, nedarbas, mažėjančios užsienio investicijos, augantys mokesčių administravimo kaštai.
2. Antroje dalyje atliktas bendrų rizikų vertinimo metodikų tyrimas, sudarant universalią metodiką, pritaikytą GPM rizikų vertinimui ir adaptuotą Lietuvos valstybei (prieš tai panašaus pobūdžio rizikos vertinimo metodika nebuvo identifikuota). Modelis susideda iš keturių etapų, kuriais nuosekliai vadovaujantis vertinimas atliekamas naudojant tiek kiekybinius, tiek kokybinius metodus. Modelio kertiniai taškai – hipotezių tikrinimas, nustatant reikšmingas ir kiekybiškai patvirtintas rizikas (analizuojant pasirinktų ES valstybių statistinius rodiklius prieš ir po progresinio apmokestinimo); pastarųjų valstybių progresinių mokestinių bazių pritaikymas Lietuvos atveju. GPM rizikų vertinimo modelio reikšmė - mokslinių šaltinių pagalba nustatytų rizikų pagrindimas arba atmetimas, prevencinių priemonių rizikoms optimizuoti numatymas. Pabrėžtina, kad rizikų vertinimas atliekamas supaprastintu būdu ir yra rekomendacinio pobūdžio dėl ribotos tyrimo apimties.
3. Trečioje dalyje aliekant tyrimą pagal GPM rizikų vertinimo modelio seką įvertinta progresinio gyventojų pajamų mokesčio rizika. Tikrinant hipotezes, pasitvirtino trys rizikos iš keturių identifikuotų: mažėjantis gyventojų užimtumas, užsienio investicijų srauto stagnacija, didesni mokesčių administravimo kaštai. Tyrimui pasitelkti Lenkijos ir Slovėnijos šešerių metų statistiniai duomenys, atspindintys minėtų rizikų rodiklių pokytį. Siekiant detalesnio progresinio apmokestinimo rizikų vertinimo, rekomenduotina atsižvelgti į žemą rizikos tolerancijos rodiklį, kuris turėtų būti pasitelktas remiantis Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimo duomenimis - didžioji visuomenės dalis negatyviai žvelgia į panašaus pobūdžio pokyčius gyventojų pajamų mokestinėje bazėje. Svarbu, kad

adaptavus Lietuvoje Lenkijos bei Slovėnijos laipsnišką pajamų apmokestinimą, abiejais atvejais tikėtina į valstybės biudžetą surinkti didesnes pajamas (lyginant su 2016 metais). Kita vertus, galima teigti, kad išvengti patvirtintų progresinio apmokestinimo rizikų yra pakankamai sudėtinga. Tad mokesčių formuotojai turėtų pakankamai racionaliai numatyti prevencines priemones šioms tikėtinoms negatyvioms pasekmėms išvengti prieš įvesdami progresinį gyventojų apmokestinimą Lietuvoje. Dera į mokesčių reformas žvelgti kompleksiškai, kas padidintų prevencinių priemonių efektyvumą :

- siektina analizuoti ne tik tiesioginius statistinius rodiklius, kurie susiję su gyventojų pajamų mokesčiu, bet ir vertinti bendrą Lietuvos mokestinę sistemą, socialinius - ekonominius rodiklius;
- verta pagalvoti apie paprastesnę kelių pakopų progresinio apmokestinimo sistemą (Slovėnijos penkių pakopų mokestinė bazė pakankamai sudėtinga administravimo bei visuomenės supratimo aspektais);
- naudinga apsvarstyti optimaliausius mokesčio tarifus, kurie būtų priimti suinteresuotoms šalims ir neskatintų dar didesnės socialinių klasių atskirties (ne itin dideli pokyčiai žemiausiai ir vidurinei gyventojų klasei, kiek aukštesni tarifai turtingesniesiems);
- kompensacijos ir numatytas neapmokestinamas pajamų dydis nėra itin reikšmingi socialinei atskirčiai mažinti, tad prieš įvedant progresinį apmokestinimą naudinga pasverti šių reiškinių naudą socialiniais bei ekonominiais aspektais;
- siekiant racionalių mokestinių sprendimų Lietuvoje, reikalinga atlikti detalesnių analizių, stebėjimų, mokslinių darbų tiriama tema, pasitelkiant nustatytą progresinio apmokestinimo rizikų vertinimo modelį tolimesniuose darbuose (jį tobulinant, atliekant išsamesnius ir didesnės apimties tyrimus).

LITERATŪRA

1. ACCACE (2017). *Tax Guideline, Poland*, 11-13. Prieiga per internetą: https://a2ccace.com/wp-content/uploads/2016/12/2017-Tax-Guideline-Poland-EN.pdf [žiūrėta 2017 11 08]
2. Ambrus, A. (2012). *The advantages and backdraws of the flat-rate personal income tax*. Journal of International Studies, 56. Prieiga per internetą: http://www.jois.eu/files/AmbrusV5N2.pdf [žiūrėta 2017 10 22]
3. Bagdonas, V. (1996). *Verslo rizika*. Vilnius, 21-22.
4. Bartyzel, D. (2017). *Unemployment So Low It's time for Poland to Worry About It.* Prieiga per internetą: https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-05-24/unemployment-so-low-it-s-now-time-for-poland-to-worry-about-it [žiūrėta 2017 11 20]
5. Bikas, E., Subačienė, R., Keliuolytė-Staniulėnienė, G. ir Astrauskaitė, I. (2015). *Gyventojų pajamų apmokestinimas*. Vilniaus universiteto leidykla, 63-120.
6. Brzezinski, M. (2017). *Is high inequality an issue in Poland?* IBS Policy Paper Series, 9. Prieiga per internetą: http://ibs.org.pl/app/uploads/2017/06/IBS_Policy_Paper_01_2017_en.pdf [žiūrėta 2017 10 25]
7. Čok, M. ir kt. (2011). *Distribution of Personal Income Tax Changes in Slovenia*. Munich Personal RePEc Archive, 10-11. Prieiga per internetą: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/32704/1/WP_IER.pdf [žiūrėta 2017 10 25]
8. Conesa, J. C, Krueger, D. (2005). *On the optimal progressivity of the income taxcode*. National Bureau of Economic Research, 2-4. Prieiga per internetą: http://www.nber.org/papers/w11044.pdf [žiūrėta 2017 10 25]
9. Countryeconomy (2017). *Slovenia, Poland, Lithuania unemployment rate, 2016*. Prieiga per internetą: https://countryeconomy.com/unemployment/slovenia [žiūrėta 2017 11 15]
10. Deloitte (2017). *Taxation and Investment in Poland 2017*, 26-30. Prieiga per internetą: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-polandguide-2017.pdf [žiūrėta 2017 11 08]
11. Europa (2017). *Income taxes abroad – Slovenia*. Prieiga per internetą: http://europa.eu/youreurope/citizens/work/taxes/income-taxes-abroad/slovenia/index_en.htm [žiūrėta 2017 11 08]

12. European Central Bank (2017). *Unemployment rate*. Prieiga per internetą: http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=132.STS.M.SI.S.UNEH.RTT000.4.000 [žiūrėta 2017 11 20]
13. Eurostat (2017). *GDP per capita, consumption per capita and price level indices*. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices#Relative_volumes_of_GDP_per_capita [žiūrėta 2017 11 08]
14. Eurosystem statistics (2013). *Direct Investment*, Bank of Slovenia, 18.
15. EY (2017). *2017-18 Worldwide Personal Tax and Immigration Guide, Slovenia*. Prieiga per internetą: http://www.ey.com/gl/en/services/tax/worldwide-personal-tax-and-immigration-guide---xmlqs-preview?preview&XmlUrl=/ec1mages/taxguides/TGE-2017/TGE-SI.xml [žiūrėta 2017 11 15]
16. Financial Administration of the Republic of Slovenia (2016). *Taxation of Individuals*. Prieiga per internetą: http://www.fu.gov.si/fileadmin/Internet/Davki_in_druge_dajatve/Podrocja/Mednarodno_obdavcenje/Vprasanja_in_odgovori/GB_Vprasanja_in_odgovori_1_izdaja_Taxation_of_individuals_-_Annual_income_tax_return.pdf [žiūrėta 2017 11 14]
17. Finansų ministerija (2015).*Biudžeto pajamų apžvalga.* Prieiga per internetą: https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita%202015_metai.pdf [žiūrėta 2017 10 26]
18. Finansų ministerija (2016). *Biudžeto pajamų apžvalga*. Prieiga per internetą: https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita%202016%20metai.pdf [žiūrėta 2017 10 26]
19. Fisher, R. (2016). *Average salary in European Union 2016*. Prieiga per internetą: https://www.reinisfischer.com/average-salary-european-union-2016 [žiūrėta 2017 11 15]
20. Fisher, R. (2016). *Minimum wages in European Union 2016*. Prieiga per internetą: https://www.reinisfischer.com/minimum-wages-european-union-2016 [žiūrėta 2017 11 15]
21. Gudavičius, S. (2017). *2016 m. pajamų į nacionalinį biudžetą gauta 3,2% daugiau nei planuota*. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2017/01/13/2016-m-pajamu-i-nacionalini-biudzeta-gauta-32-daugiau-nei-planuota [žiūrėta 2017 12 03]
22. Kazlauskienė, V. (2012). *Finansai*. Technologija, 80 – 84.
23. KPMG (2017). *Slovenia – Income Tax*. Prieiga per internetą: https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/Slovenia-income-tax.html [žiūrėta 2017 11 08]

24. Lazutka, R. (2010). *Ekonomistas: A. Kubilius galėtų apmokestinti visas gyventojų pajamas*. Prieiga per internetą: https://www.tv3.lt/naujiena/389113/ekonomistas-a-kubilius-galetu-apmokestinti-visas-gyventoju-pajamas/?page=2 [žiūrėta 2017 10 26]
25. Lazutka, R. (2017). *Kur glūdi tikroji pajamų nelygybė*. Prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-07-21-kur-gludi-tikroji-pajamu-nelygybe/161934 [žiūrėta 2017 10 25]
26. Lenkijos finansų ministerija, 2017. Prieiga per internetą: http://www.finanse.mf.gov.pl/hu/pit1/basic-information/-/asset_publisher/MCj4/content/basic-information-1?_101_INSTANCE_MCj4_redirect=http%3A%2F%2Fwww.finanse.mf.gov.pl%2Fhu%2Fpit1%2Fbasic-information%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_MCj4%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1&_101_INSTANCE_MCj4_cur=0&page=2#p_p_id_101_INSTANCE_MCj4 [žiūrėta 2017 11 15]
27. Lietuvos bankas (2016). *Tiesioginės investicijos 2016 m. antrąjį ketvirtį*. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/documents/files/news/tui2016iiketv_apzvalgal.pdf [žiūrėta 2017 11 15]
28. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2000). *Mokesčiai ir mokesčių administravimas*. Iš LLRI leidinio „Knyga 2000-2004 metų Seimo nariams ir rinkėjams“. Prieiga per internetą: https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/mokesciai-biudzetas/mokesciai-ir-mokesciu-administravimas-is-llri-leidinio-knyga-2000-2004-metu-seimo-nariams-ir-rinkejams/lrinka [žiūrėta 2017 11 18]
29. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (2017). Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C677663D2202/TbGILhPvcm [žiūrėta 2017 10 26]
30. Lietuvos statistikos departamentas (2017). *Lietuvos statistikos departamentas paviešino, kiek žmonių gauna minimumą, o kiek daugiau nei 3 tūkst. eurų.* Prieiga per internetą: http://www.technologijos.lt/n/zmoniu_pasaulis/S-60570/straipsnis/Lietuvos-statistikos-departamentas-paviesino-kiek-zmoniu-gauna-minimuma-o-kiek-daugiau-nei-3-tukst-euru [žiūrėta 2017 12 03]
31. Lisauskas, K. (2013). *Progresiniai be euro – lyg "Molotovo kokteilis"*. Prieiga per internetą: https://laikrastis.vz.lt/index.php?act=mprasa&sub=article&id=58015 [žiūrėta 2017 10 26]

32. Martusevičienė, I., Grotuzaitė, A., Kuzelis, T. ir Mickus, V. (2016). *VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga*, 1-13.
33. Medelienė, A., Sudavičius, B. (2011). *Mokesčių teisė*. Vilnius, 87-88.
34. Nord Stream (2009). *Rizikos vertinimas*, 228-231.
35. Novošinskienė, A. (2000). *Lietuvos mokesčių sistemos analizė ir tobulinimas* (daktaro disertacijos santrauka). Akademija, 3-22.
36. OECD (2017). *Cost of collection ratios*. Prieiga per internetą: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ma-4wL0C4IsJ:https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/database/Table%25C2%25A05.4.%2520Cost%2520of%2520collection%2520ratios%2520(administrative%2520costs-net%2520revenue%2520collections).xlsx+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2017 11 15]
37. Oficialiosios statistikos portalas (2017). *Gyventojų skaičius ir sudėtis*. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/gyventojai1 [žiūrėta 2017 11 15]
38. Palczewska, O. (2013). *Personal Income Tax Exemptions and Reliefs in Poland and Selected European Union Member States*. Advanced Research in Scientific Areas, 215-218.
39. Peškauskaitė, D., Jurevičienė, D. (2017). *Įmonių kredito rizikos vertinimo metodai investiciniam sprendimui priimti*. Verslas XXI amžiuje, 221-224. Prieiga per internetą: http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/viewFile/1014/pdf [žiūrėta 2017 10 26]
40. Povilauskas, T. (2016). *Ką slepia mažėjantis nedarbo lygis?* Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/verslas/nuomones/t-povilauskas-ka-slepia-mazejantis-nedarbo-lygis.d?id=72044018 [žiūrėta 2017 12 03]
41. Povilauskas, T. (2016). *Šešėlis: perkame dvigubai daugiau, nei uždirbame*. Prieiga per internetą: http://www.savaite.lt/naujienos/715-elisperkamedvigubaidaugiauneiudirbame.html [žiūrėta 2017 11 18]
42. PWC (2017). *Annual Polish tax and social security calculation*. Prieiga per internetą: http://taxsummaries.pwc.com/ID/Poland-Individual-Sample-personal-income-tax-calculation [žiūrėta 2017 11 14]
43. Radonshiqi, R. (2016). *Advantages and disadvantages of Progressive and Flat Tax*. Science Arena Publications, 61-65. Prieiga per internetą: http://sciarena.com/J/List/1/iss/Volume%201%202016/Issue%201/9.pdf [žiūrėta 2017 10 22]
44. Ratkevičienė, V. (2005) *Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo analizė ir perspektyvos*. –Tiltai, 40.

45. RSM (2017). *Changes in income taxes from 1 January 2017*. Prieiga per internetą: http://www.rsmpoland.pl/en/tax-alerts/2268 [žiūrėta 2017 11 14]
46. Ruplienė, D., Montvilaitė, K. ir Grigaliūnienė, Ž. (2008). *Tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 279.
47. Rutkauskas, V. (2001). *Finansinės rizikos valdymas* (daktaro disertacijos santrauka). Vilnius: Technika, 10-25.
48. Šapalienė, L. (2008). *Lietuvos mokesčių sistema: teoriniai ir praktiniai pagrindai*. UAB „Mokesčių srautas“, 46-48.
49. Schneider, F. (2015). *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments*, 11. Prieiga per internetą: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf [žiūrėta 2017 11 15]
50. Šiaulienė, I. (2017). *Lietuvai reikia progresinių mokesčių – ir štai kodėl*. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/i-siauliene-lietuvai-reikia-progresiniu-mokesciu-ir-stai-kodel.d?id=75634499 [žiūrėta 2017 10 22]
51. Slavinskaitė, N., Kreizaitė, O. ir Stonytė, M. (2015). *Gyventojų pajamų mokesčio įtaka savivaldybių pajamoms.* Verslas XXI amžiuje, 246-251. Prieiga per internetą: http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/viewFile/752/pdf [žiūrėta 2017 10 22]
52. Spinter tyrimai (2011). *Du trečdaliai gyventojų nesutinka mokėti progresinių mokesčių.* Prieiga per internetą: http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menutop/9/home/publish/Mjc5Ozk7OzA [žiūrėta 2017 12 03]
53. Štreimikienė, D., Mikalauskienė, A. (2006). *Lietuvos mokesčių sistema ES kontekste*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 173-179. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367179868701/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2017 10 26]
54. Tomkiewcz, J. (2016). *Tax System in Poland – Progressive or Regressive?* Journal of Management and Business Administration. Central Europe, 121-122. Prieiga per internetą: https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/jmbace.2016.24.issue-2/jmba.ce.2450-7814.172/jmba.ce.2450-7814.172.pdf [žiūrėta 2017 10 25]
55. Trading Economics (2017). *Poland Employed Persons*. Prieiga per internetą: https://tradingeconomics.com/poland/employed-persons [žiūrėta 2017 11 15]

56. Trading Economics (2017). *Slovenia Employed Persons, Trading Economics*. Prieiga per internetą: https://tradingeconomics.com/slovenia/employed-persons [žiūrėta 2017 11 15]
57. Trading Economis (2017). *Poland Foreign Direct Investment*. Prieiga per internetą: https://tradingeconomics.com/poland/foreign-direct-investment [žiūrėta 2017 11 20]
58. United Nations conference on Trade and Development (2017). *Country Fact Sheets*. Prieiga per internetą: http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx [žiūrėta 2017 11 15]
59. Urniežius, R. (2001). *Rizika*. Vilnius: „Minties“ leidykla, 23-28.
60. Vageris, R. (2005). *Rizikos analizės vadovas*. Vilnius: Vaga, 10-45.
61. VMI (2017). *Gyventojų pajamų mokestis*. Prieiga per internetą: http://www.vmi.lt/cms/gyventoju-pajamu-mokestis [žiūrėta 2017 11 15]
62. Weller, Ch. E., Rao, M. (2008). *Can Progressive Taxation Contribute to Economic Development?* Political economy research institute, 1-16. Prieiga per internetą: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=peri_workingpapers [žiūrėta 2017 10 22]
63. Worldometers (2017). *Poland population*. Prieiga per internetą: http://www.worldometers.info/world-population/poland-population/ [žiūrėta 2017 11 15]
64. Worldometers (2017). *Slovenia population*. Prieiga per internetą: http://www.worldometers.info/world-population/slovenia-population/ [žiūrėta 2017 11 15]

Liužinienė L. *Progresinis gyventojų pajamų apmokestinimas: rizikos vertinimas* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. G. Giriūnienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir verslo fakultetas, 2017.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe ištirtos progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo ypatybės ir įvertintos galimos rizikos šį apmokestinimo būdą pritaikius Lietuvos mokestinei sistemai. Pirmame skyriuje analizuojami moksliniai darbai, leidžiantys susisteminti progresinio apmokestinimo privalumus bei trūkumus, juos pagrindžiant Lenkijos ir Slovėnijos progresinio pajamų apmokestinimo praktika, identifikuojamos prielaidos rizikos vertinimo modelio sudarymui. Antrasis skyrius pasižymi rizikų vertinimo metodikų tyrimu – sudaroma universali rizikų vertinimo metodika, pritaikyta gyventojų pajamų mokesčio rizikų vertinimui ir identifikuojamas rizikos vertinimo modelis, susidedantis iš keturių etapų, adaptuotas Lietuvos rinkos sąlygoms. Trečiame skyriuje nuosekliai remiantis išskirtais modelio etapais, vertinamos nustatytos Lietuvos gyventojų pajamų progresinio apmokestinimo rizikos, numatomos prevencinės priemonės jų optimizavimui. Ketvirtajame skyriuje pateikiamos darbo išvados ir siūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: rizikos vertinimas, progresinis apmokestinimas, gyventojų pajamos.

Liužinienė L. *Progressive Personal Income Taxation: Risk assessment* / Financial management master thesis. Supervisor prof. dr. G. Giriūnienė. – Vilnius: University of Mykolas Romeris, Department of Economics and Business, 2017.

ANNOTATION

In the master thesis is analised and evaluated the specific features of progressive personal income taxation by adapting possible risks of Income Taxation method to Lithuania‘s tax system. In the first section are analised the scientific works allowing to organise the pros and cons of progressive taxation. They are based on the practise of Poland and Slovenia‘s progressive income‘s taxation and premises of the risk assessment‘s model formation are identified. The second section is excelled by the analysis of the risk assessment‘s methods – the general risk assessment methods‘ system is formed

adapted to the citizen‘s income taxation risks evaluation and the model of risk assessment‘s is identified. It consists of four stages adapted to Lithuania‘s market condition. In the third section are assessed determined risks of Lithuania‘s citizens income progressive taxation in coherence of distinguished model stages and the preventive devices for optimization predicted. In the fourth section the work‘s conclusions and suggestions are given.

Key words: risk assesment, progressive taxation, citizens‘ incomes.

Liužinienė L. *Progresinis gyventojų pajamų apmokestinimas: rizikos vertinimas* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. G. Giriūnienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir verslo fakultetas, 2017.

SANTRAUKA

Tiriama progresinio apmokestinimo rizikų vertinimo tema nėra detaliai analizuota mokslininkų, siekiant konkrečių rezultatų Lietuvos atveju. Pagrinde vyrauja diskusijos ir pavienės nuomonės šiuo itin jautriu visuomenei klausimu (tiesioginiai mokesčiai svarbūs kone visiems gyventojams, valstybės ekonominei padėčiai). Kol kas yra pasigendama racionalių vertinimų analizuojant Lietuvos galimybes gyventojų pajamas apmokestinti progresiniu būdu. Tad tai paskatino atlikti tyrimą, siekiant rasti argumentų, ar verta Lietuvos valstybei apmokestinti gyventojų pajamas progresiniu būdu – jei taip, su kokiomis rizikomis tikėtina, kad bus susiduriama. Tyrimo objektu pasirinkta progresinio mokesčio rizika ir išsikeltas tikslas – sudaryti gyventojų pajamų progresinio apmokestinimo rizikos vertinimo modelį. Tikslui pasiekti numatyti šie uždaviniai: ištirti progresinio apmokestinimo ypatybes, identifikuoti prielaidas progresinio gyventojų pajamų mokesčio rizikos vertinimo modelio sudarymui, atlikti mokesčių rizikų vertinimo metodikų tyrimą, sudaryti progresinio rizikos vertinimo pajamų mokesčio metodiką, adaptuotą Lietuvos rinkos sąlygoms, įvertinti progresinio gyventojų pajamų mokesčio riziką Lietuvoje ir nustatyti prevencinių priemonių efektyvumą. Tyrimo metodika: mokslinės literatūros apžvalga, teisinių aktų analizė, palyginamoji ir sisteminė teorijos analizė, statistinių duomenų analizė (kiekybinio tyrimo metodu įvertintos galimos progresinio apmokestinimo rizikos ir nustatytas prevencinių priemonių efektyvumas modeliavimo būdu). Tyrimo metu sudaryto progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo rizikų vertinimo modelio pagalba pagrįstos trys hipotezės iš keturių identifikuotų: laipsniški mokesčių tarifai mažina gyventojų užimtumą; aukštesni, diferencijuoti mokesčių tarifai neskatina užsienio investicijų; kuo daugiau mokesčių tarifų, tuo didesni administravimo kaštai. Nuosekliai vadovaujantis modelio etapais atliktas rizikų vertinimas, remiantis Lenkijos ir Slovėnijos statistiniais šešerių metų rodikliais ir pritaikius minėtų valstybių progresinio apmokestinimo sistemas Lietuvos atveju, siekiant identifikuoti progresinio apmokestinimo pasekmes bei efektyvias prevencines priemones nustatytoms rizikoms optimizuoti. Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei siūlymai vertinant progresinio apmokestinimo rizikas tolimesniuose moksliniuose darbuose.

Liužinienė L. *Progressive Personal Income Taxation: Risk assessment* / Financial management master thesis. Supervisor prof. dr. G. Giriūnienė. – Vilnius: University of Mykolas Romeris, Department of Economics and Business, 2017.

SUMMARY

The analysed progressive taxation risk assessment‘s theme is not only investigated in details by the scientists in order to reach certain results in Lithuania. The subject consists from the discussion and individuals attitude to this very actual question to the society (direct taxes are essential even for every citizen and for the country‘s economical situation). Nowadays there is a lack of rational assessment analysing Lithuania‘s apportunities to tax the citizens‘ income in a progressive way. That influenced to make an analysis in order to find the arguments for – is it useful to tax the citizens‘ income using the progressive method in Lithuania? If it is possible, what are the possible risks of this action? The objective of investigating is risk of progressive tax, and the aim is to create the model of the progressive citizens‘ income taxation risk‘s assessment. There are several missions to reach the aim, such as to analyse the specific features of progressive taxation, to identify the assesments of progressive personal income taxation risk assessments model‘s creation, to investigate the research on the methods of taxation risk assessment, to create the method set of progressive income taxation risk assessment, to adopt it to Lithuania‘s market conditions, to evaluate progressive citizens‘ income taxation risk in Lithuania and to identify the effectiveness of preventive devices. The methods set of analysis: the review of science literature, the analysis of law acts, comparative and systemic theory analysis, the analysis of statistics (the risk of possible progressive taxation was evaluated using quantitative nethod of analysis and the effectiveness of prevention devices was determinated using the simulation pattern). With the help of progressive personal income taxation risk assessment‘s model that was created using investigating three hypothesis from four identified were proofed: the degree of taxation increases unemployment rates; does not influence the investigating from abroad; the higher rates of taxation, the bigger are expenses of management. The risk assessment was done gradually according to the stages of the model following Poland and Slovenia‘s statistics of the six years. This information was adapted to Lithuania‘s system in order to identify the result of progressive taxation and optimization of the risks of effective preventive measures. At the end of the master thesis the issues and suggestions were given evaluating the risks of progressive taxation for the future scientific works.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017 - 12 – 08
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

_____
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė)_____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„_____
_____“

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____
(parašas) *(vardas, pavardė)*